

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա Ի Ե Տ Ա Բ Ե Բ Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Հ Ա Յ Կ Ա Զ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Բ Ա Ն

ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԵԱՆ ԱՌԵՏԻՍ ԱՂԱ.

Մօտերս Փարիզու Հայկազեան ազգային Վարժարանէն ելած աշակերտաց ոմանց պատճառաւ նորէն սկսան ոմանք ազգերնիս մեղադրել իրրեւ անուսումն եւ կարգերու կանոններու ու դպրոցական կենաց անհմուտ : Մեր այս մեղադրութիւնը մեկ քանի ծնողաց վրայ իրաւացի գտնանք նե ալ, չենք կրնար նաեւ ընդհանուր ազգին վրայ բեռնաւորել զայն. վասն զի չենք կրնար ըսել քե ազգերնուս մէջ ամէն ծնողք նոյնպէս անուսումն են որ դպրոցական կենաց ինչ ըլլալը չեն զիտեր, եւ ոչ նոյնպէս դիւրահաւան՝ ամէն չսածներուն առանց հասուն քննութեան եւ դատաստանի մեկէն հաւտան ու ըստ այնմ ալ զրեն ու գործեն, որով եւ շատ անգամ իրենց այս դիւրահաւանութեանը զոհ ընեն նաեւ իրենց

որդւոցը ապագայ բախտն ու երջանկութիւնը : Ի հաստատութիւն մեր ըսածին ղենեք հոս Մեծապատիւ եւ Ազգասէր Պարտիզպանեան Աւետիս Աղային առ իւր որդին զրաժ նամակը, յորում կըտեսնեն մեր եւրոպագետ ընթերցողք քե ինչպէս կարգաւորեալ դպրոցի մը մէջ ուսմունք սովորած ու դաստիարակուած եւրոպացի հօր մը նման որդւոյն նամակին պատասխան կուտայ, եւ անոր ընդունայն փափաքն ու տարածամ կարօտը ջրելով կըյորդորէ որ, այն անօգուտ բաներու անցուցած ժամանակը բարի վարուց եւ ուսման գովելի ջանքը կրկնապատկելու անցընէ. վասն զի անով միայն կարող է իր եւ ծնողացը բարօրութեանն ու երջանկութեանը պատճառ ըլլալ :

« Ուսումնասեր որդեակ իմ,

« Յունիս 2 ամսարուով գրած նամակդ ընկալալ ուրախութեամբ սրտի, որուն ակնկառոյց կըսպասէի, եւ անոր յապաղման պատճառը ոչ թէ ծալութիւնը, հապաւ անճնական զբաղմունքներդ են եղեր. նոյն գրութեամբ կը ծանուցանէիր նաեւ թէ խրկուած Ֆետերը եւ այն գրքերը որոնց պէտք ունէիր՝ ձեռքդ հասեր են:

« Մեծապէս զարմացալ երբ կարդացի նամակիդ մէջ թէ օգոստոս ամսուն ունենայիր հանգստեան ժամանակը Կոստանդնուպօլիս գալ անցընելու կը փափաքիս. այս բանը ամեն նկատմամբ բոլորովին անյարմար անպատշաճ էրեւցաւ ինձի, ինչպէս նաեւ ուրիշներուն. աղէկ կըլլայ որ այս տարուան վաղանցան ալ Փարիզի մէջ ընես, քան անուազնորդ եւ թերեւս վտանգաւոր ճանապարհորդութեան մը ձեռնամուխ ըլլալով ատկէ մինչեւ. հոս զաս ու նորէն ետ դառնալու ստիպութիւս. դարձեալ կըսեմ, սիրելի որդեակ իմ, որ այս աշխատութեանը յանձնառու ըլլալուդ տեղը, աւելի լաւ կըլլայ ասանկ աւելորդ ու անօգուտ բան ջմտածելով՝ ուսման եւ բարի վարուց գովելի ջանքը կրկնապատիկ աւելցընես, մեր ու բոլոր արտաքիններդ ու երջանկութեանդ պատճառ ըլլաս:

« Այսու իրաւացի ակնկալութեամբ սպասելով այն գերերջանիկ եւ նուիրական վայրկեանին ուր կարենամ զքեզ նորէն տեսնելու ուսմամբ եւ գիտութեամբ զարկալեալ, մնամ միշտ

Հայր քո,

ՍԷՆՏԻՍ ՊԱՐՏԻՉՊԱՆԵՍԸ

« Իսթիտար, 10 յունիս 1857: »

Ուրախութեամբ սրտի կարդացինք մեր այս նամակը, գովեցինք զորոյն եւ երանի տուինք մեր աշակերտին որ այսպիսի խելացի հօր մը զաւակ եղեր է, որ ըստ տեղւոյն գիտէ գորդին սիրել, անոր օգտին համար բանի չխնայել, եւ ըստ տեղւոյն դարձեալ զինքը խրատել, գէշ խորհուրդներէ՝ անպատշաճ ու վնասակար փափաքներէն հեռացընել, եւ փոխանակ անդադար կարօտագին սիրոյ գրեթով անոր սիրտն աշխատանքի պաղտեցընելու եւ մտաց աջութիւնները հայրենեաց ու անոր զուարճութեանցը դարձընել տալու, « Կըսպասեմ, կըսէ, այն գերերջանիկ ու նուիրական վայրկեանին որ կարենամ նորէն զքեզ տեսնելու. » բայց երբ. — « Երբոր ուսմամբ եւ գիտութեամբ զարդարուիս. » որով յայտնի կիմացընէ թէ առանց ասոնց՝ զքեզ տեսնել չեմ ուզեր. եւ սակայն իր մէկ հպտիկ որդին եւ աջքին յոյսն է. վրան ինչ մեծ սէր եւ զուր ունենալը անձամբ ալ տեսեր ու հասկըցեր եմք...

Արդ կարելի չէ որ որդի մը այսպիսի նամակ տունու հօրմէն եւ անուսումնասէր, ծոյլ, անհոգ, անառակ եւ անկանոնապահ ըլլալ: Բազմամեայ

փորձով ալ յայտնի գիտեմք որ ամենէն աւելի փութաջան, յառաջադեմ, բարեկարգ եւ կանոնապահ աշակերտք այսպիսի խելացի ծնողաց զաւակներն են. այսպիսի ծնողաց որ որդւոցը օգտին համար գիտեն քանի մը տարի սրտերնուն հրավառ սերը չափաւորել, որպէս զի ետքը անոնց երջանկութեամբը երջանիկ ըլլան. եւ անխորհուրդ եւ զահալեմ որոշմունքներնուն ու գործերնուն վրայ ոմանց պէս փոխանակ զոչալու՝ իրենք ուրախանան, եւ ուրիշներէն արժանաւոր գովութիւններ ընդունին:

Ասով այս ալ միանգամայն կինանան ընթերցողք որ ազգային Վարժարանիս մէջ կատարեալ ազատութիւն ունին աշակերտք ուզած բաներնին համարձակ իրենց ծնողացը գրելու իմացընելու: Տարակոյս չկայ որ աշակերտաց այս ազատութիւնը շատ լաւ է ու անվտանգ այնպիսի ծնողաց համար, որ գիտեն իրենց դեռահասակ որդւոցը տհաս խելքովը չկատարուիլ չգործել, եւ անոնց զրած ամեն փուճումով խենթումներ տղայական բններուն ականջ չկախել. բայց եւ վնասակար եւ շատ վնասակար ու վտանգաւոր այն աշակերտաց համար, որոց ծնողքը կարծես թէ որդւոց քովերէն հեռանալովը անոնց սակաւամեայ տարիքն ու անփորձ, անաւան, անկիրք, ազատասէր հասակը մոռնալով՝ խօսքերնին պատգամի տեղ կանոնեն, անոնց ամեն կամքը կրկնապատեն ի վնաս նոցա, ի վիշտս անձանց եւ ի գեղջ անդարմանելի...: Իրաւ է որ շուտով աջքերնին կըբացուի, ինչպէս որ դժբաղդաբար շատերուն վրայ մօտերս փորձեցինք, ճշմարտութիւնը կըտեսնեն կիմանան, վասն զի անկարելի է ճշմարտութիւնը երկար ժամանակ քանձարմած քողերու տակ ծածկել, բայց բանը բանէն անցնելէն յետոյ, տղայն Փարիզէն դառնալով Պօլսոյ փողոցները, գեղերը կամ ուրիշ զուարճութեանց տեղերը չափելու սկսելէն յետոյ. երբոր նորէն առջինին պէս սկսի պատուական ու անգին ժամանակը փոխանակ ուսման՝ գիտութեանց եւ բարի վարուց անցընելու, գեղէ գեղ պտըտելու, նաւակներով զուարճանալու, թի քաշելու, ձի հեծնալու, ձկնորսութեան վարժելու... անցընէ:

Եւ այս է ահա ազգերնուն ուսմանց եւ կրթութեան ունեցած ընդհանուր մեծ եռանդեանը համեմատ հսկայաքայլ առաջ չերբայուն պատճառը... Անոր համար պատուաւոր եւ գիտնական ազգայնոց մէջէն եղան ոմանք որ մեզի ըսին թէ նախ պէտք է ծնողքը կրթէր, հասկըցընէր անոնց

որ առանց նեղութեան եւ աշխատանքի ու կամքերնին կոտորելու կարելի չէ որ տղաքնին կրթութիւն մարդ ըլլան :

Մեր այս գիտուն ու բարեկիրք ազգայնոց ըսածին հրջափ իրատացի ըլլալուն փորձն այսօրերս առինք, եւ հասկըցանք քե հրջափ դիւրութիւն ու օգնութիւն է եղեր դաստիարակի մը ուսեալ ու բարեկիրք ծնողաց որդիքը կրթել ու դաստիարակելը: — Գիտեն ազգայինք որ Հայկազեան Վարժարանիս մէջ ունիմք նաեւ օտարազգի գաղղիացի աշակերտներ. ասոնց ամենէն վաղվրոուն տաքգլուխը տեսնելով որ իր Հայ աշակերտակցաց շատերն ըրած անկարգութեանց կամ ծուլութեանցը պատճառաւ պատժուելուն պէս՝ ծածուկ նամակներով իրենց տժգոհութիւնը ծնողացը կըլայտեն, եւ անոնք մէկէն կըհաւտան, եւ վարժարանէն հանելու համար դրկած հրամաննին քղթատարի ձեռքով հաղորդելն ալ բաւական շուտ ջնեպելով՝ ելեկորականութեան հրաշալի արագութեանը կապաւինին ու հեռագրով կիմացընեն որ լուրը հասնելուն պէս իսկոյն տղաքնին ճամբայ հանուին դեպ ի Պոլիս, իբրեւ քե մահուան վտանքի մէջ ըլլային. որով եւ նոյն օրը վարժարանէն կեղլեն նոյն տղայք ու բոլոր դպրոցական անախորժ կեանքէն կազատին. մեր բերեւամիտ գաղղիացի միտքը կըլնէ որ ինքն ալ անոնց ճամբան բռնէ, եւ հարկաւ մէկ երկու՝ երրորդին ծնողքը գինքն ալ կըհանեն ու արձակ համարձակ կըբողուն որ Փարիզու մէջ ուզածն ընէ:

Բայց խեղճ պատանին այս ջար օրինակին հետեւելու համար ըրած առաջադրութեան ժամանակը ջմտածեր որ իր եւ անոնց ծնողացը մէջ շատ տարբերութիւն կայ. անոնք կընան իրենց անուսումն ծնողքը խաբել, բայց իրեն անկարելի էր իւր ծնողաց միտքը մոյրցընել՝ զիս կըպատժեն, կերակուր չեն տար, եւ կամ ես հոս բան չեմ սովորիր ըսելով. վասն զի քաջ գիտեր քե եւրոպայի մէջ ծնողք մինչեւ որ մէկուն վրայ կատարեալ համարումն ու վստահութիւն չունենան, իրենց որդւոցը դաստիարակութիւնն ու կրթութիւնը, որով եւ ապագայ երջանկութիւնն ու բախտը, անոր ձեռքը չեն յանձներ. յանձնելէն ետքն ալ անոր խօսքը միայն կըկատարեն, եւ որդւոցը՝ ոչ երբեք, գիտնալով որ ղեռ այն տղան չէ ծնած որուն դպրոցական կանոնաւոր եւ ուսումնական տաժանելի կեանքը ընտանեացը մէջ անցուցած հանգիստ, անաշխատ ու զուարճալի կեանքէն լաւ երեւեալ, մանաւանդ քե որ ծնողքն

ալ հարուստ բարեկեցիկ ըլլան : Եւ երկրորդ, չեն կրնար հաւտալ որ վարժարանի մը մէջ ուր տասներորս տասնըինգ բանիբուն վարժապետք կըդասախօսեն, տղաքնին բան չսովորին, տգետ մնան, բայց երէ իրենք ծոյլ անպիտան ըլլան :

Արդ մեր այս գաղղիացի աշակերտն առանց այս բաներս մտածելու կըսկսի ամենայն կերպով ծնողացը հասկըցընել որ դպրոցէն կուզէ ելլել. եւ երբոր կընայի որ անոնք կամքը կատարելիք չունին, ինքզինքը ծուլութեան ու անկարգութեան կուտայ, որպէս զի վարժարանիս տեսուչքը ստիպուին զինքը կամայ եւ ակամայ դուրս ընելու : Այս մտածած հնարքն ալ ջլաշողեցաւ, խեղճն անոր մէջն ալ խաբուեցաւ : Վարժարանին տեսուչները փոխանակ զինքը վարժարանէն վորնտելու՝ բռնած ճամբան հօրը իմացուցին. եւ նոյն իրիկունը հետեւեալ նամակն ընդունեցաւ ստահակ պատանին մօրմէն ու հօրմէն .

« Փարիզ, 19 յունիսի 1857 .

« Գերապատիւ Գալթայեան վարդապետը վարժարանին մէջ քու ինչպէս վարուիլդ մեզի ծանոյց : Հայրդ եւ ես շատ զբաղած ըլլալով՝ չենք կրնար անդադար քու վրադ հոգ մտմտութ ընել. ուստի կաղաչենք Գ. Գալթայեան վարդապետին որ մինչեւ որ վարժարանէն ելլես՝ զքեզ բանտի մէջ պահէ :

« Դպրոցէն ելլալ կըբաղձաս, խնդիրքդ կըկատարենք :

« Այս շաբթուս վերջերք բանտարգելոց կառք մը պիտի գայ, զքեզ առնէ տանի Սեն Տընիի արգելանոցը՝ որ քեզի պէս դժուարասանճբնաւորութիւն ունեցողները սանձելու համար հիմնուած է :

« Հոն մէկ տարի պիտի կենաս եւ ազգականներեդ մարդ պիտի ջտեսնես. քեքես՝ մէկ տարիէն կըհասկընաս քե տղայք իրենց ծնողացն ու դաստիարակացը ինչ պարտքեր ունին...

« Այսպիսի տղայութիւն անցընելովդ չեմ կարծեր որ դուն կարենաս պատուաւոր մարդ մը ըլլալ : Երանի քե օր մը անուանդ ալ անպատուութիւն չբերես :

« Այս է իմ փափաքս :

« Մայր քո

»

Որպէս զի տղան չկարծէ քե մայրը զինքը վախցընելու համար ինքն իր քովէն գրած է, եւ հայրը անոր կամակից չէ, հայրն ալ նամակին ետեւը հետեւեալ կարճ՝ բայց ազդու խօսքերն իւր ձեռօքը աւելցուցեր էր.

« Մայրդ իմ յորդորելովս քեզի նամակ գրեց, եւ իրարու հետ խորհրդակցելով մեզի որոշմունքն ըրինք : Շաբաթ օրը պիտի երթամ քու Ուսումնապետիդ հետ

խօսիմ, զոր դուռն պետք էիր պատուել ու մեծարել էս խօսքեն երբեք դուրս չեյլել, որովհետեւ անիկայ իմ փոխանորդս է. անա իրեն նորեն իշխանութիւն կուտամ որ զքեզ կարգի կանոնի բերելու համար ամեն հնարք ի գործ դնե, պետք ըլլայ նե բռնութիւն ալ բանեցընե :

« Հայր քո »

« Յ. Գ. — Նայե որ մինչեւ երկուշաբթի քրած չարութիւններդ չաւելան, վասն զի այն ատենը զքեզ սանձելու համար պետք եղածը ես վրաս կառնում : »

Հօրը կամաց անյողդողդ հաստատութիւնը միտք բերելով, նամակը կարդաց չկարդաց սարսափեցաւ անխորհուրդ պատանին, կայծակեղարնուածի պէս երկար ատեն անշարժ եւ անբարբառ մնաց. քիչ մը խելքը գլուխն որ եկաւ՝ խաբուիլը հասկըցաւ. մտածեց նաեւ՝ որ մինչեւ այն ժամանակ չէր ուզեր մտածել, քե իր ու աշակերտակցացը հօրերուն ու մօրերուն շատին մէջ ինչ մեծ տարբերութիւն կար... սկսաւ չորս դիէն օգնութիւն փնտռել, հօրը արդար ցատուժը իջեցընելու, զգաստութեան տունը երթալու խայտառակութենէն ազատելու ճար մը խնդրել : Շուտ մը նստաւ գոջման նամակ գրեց հօրը, գնաց բոլոր սրդողցուցած վարպետներէն բողոքիւն առաւ. բազմահայց աղաչանքին, բաված խեղճութեանն ու բռնած միջնորդներուն խնդրուածոցը չկրցաւ դիմանալ նաեւ Ուսումնապետը, ինքն աշխատակին ետեւը երկու տող աւելցուց խնդրելով ծնողացմէ որ այս վերջին անգամն ալ իրեն ներուի : Եւ այս է նամակին օրինակը.

« Սիրելի Ծնողք իմ,

« Իմ անարժան վարուցս վրայ տեղեկութիւն առիք եւ վերջի աստիճանի նեղացաք : Գիտեմ քե շատ մեծ վիշտ էր ձեզի լսել քե ձեր որդին իր մեծերուն հետ այնպիսի անվայել կերպով կը վարուի :

« Երբոր ձեր դրկած նամակն առի, տակն ու վրայ եղայ. իրացընե կիմանամ քե շատ գեշ բան ըրի Գ. Ամբրոսիոս վարդապետին դէմ այնպէս սաստիկ մեղանշելովս՝ որ ինծի համար հայր մըն է եւ պաշտպան : Կիմանամ հիմա ինչ խեղճ վիճակի մէջ գտնուիս. եւ իրացընե եթէ ստիպեալ եք ձեր ըսածին պէս հետս վարուիլ, իմ կեանքս ինծի համար լմընցած է ասկի վերջը. քանզի ապագայ ժամանակին անպատիւ մարդ մը կը ըլլամ : Բայց անելիատոր վրայ եւ սրտիս ցաւը, որ իմ պատճառաւս զուրկ ալ անպատուութիւն պիտի կրէք : Արժանի չեմ աշխարհիս մէջ երեսնալու, սիրելի ծնողք իմ. ներողամիտ եղէք ուրեմն ինծի, խղճացէք որդւոյ մը վրայ որ ձեզի հետ անարժան կերպով վարուեցաւ. այս անգամ ալ զինքը իր ընտանեաց մէջէն

մի վորնտք, որ իրեն այնչափ սիրելի է : Սիրելի ծնողք իմ, գրացէք վրաս, կաղաչեմ կը պաղատիմ երեսե մի ձգէք զիս. ասկի վերջը իմ աշխատութեամբս ու բարի վարքովս կուգեմ ձեզի ցուցընել քե զձեզ գոն ընել կըցանկամ, այնպէս որ վրաս միշտ գովեստներ լսէք. հիմա մեկէն Գ. Ամբրոսիոս վարդապետին կերբամ ներումն կը խնդրեմ զինքը այնպէս սաստիկ վշտացընելուս : Սիրելի ծնողք իմ, ողորմեցէք ինծի այս անգամ, երեսի վրայ մի բողոք զիս. վասն զի երբ մտքերնիդ դրածը կատարէք, բանս լմընցած է, եւ աշխարհիս մէջ երեսնալու անարժան :

« Ողջ լերուք, ծնողքդ իմ սիրեցեալք. չեմ համարձակիր ձեզմէ համբոյր մը խնդրել, որովհետեւ արժանի չեմ :

« Անձնանուէր որդի Ձեր

Աշակերտ հայկազնեան ազգային վարժարանի

« Փարիզ, 19 յունիս 1857 : »

Ձոջացեալ որդւոյն սրտաբուղիս գիրն որ կը կարդայ հայրը՝ բարկութիւնը կիջնայ, մանաւանդ երբոր ետեւը կը տեսնէ նաեւ Ուսումնապետին յաւելուածն, յորում վկայելով քե զոջումը սըրտանցէ, « Ես ներեցի. կըսէք, կը խնդրեմ որ դուր ալ այս անգամ իրեն ներէք իբրեւ յետին փորձ : »

Կրհաւանի Հայրն որ զինքը զգաստութեան տունը տանելով չխայտառակէ, բայց մինչեւ հանգըստեան ժամանակը չուզէր ստանալ որդւոյն երեսը տեսնել, մինչեւ որ վարուց ուղղութեամբն եւ ուսմանց մէջ ըրած յառաջադիմութեամբը անոր արժանի ըլլայ. ըստ այսմ.

« Փարիզ, 21 յունիս 1857 .

« Մտքս անգամ չէր անցներ որ զանկընեքս մեկը այն աստիճան զիս պիտի վշտացընէր՝ մոռնալով այն բարեվայելուչ վարմունքն որ ես իրենց սովորեցուցեր եմ. անոցմէ մեկը իր Ուսումնապետին դէմ պիտի ելլէր, որ է իմ ամեն բանի մէջ փոխանորդս, որ զինքը կրթելու եւ պատուաւոր անձ մը ընելու տաժանելի պաշտօնը յանձն առած է սիրով : Նքէ վշտացեալը չըլլար ինծի զանգատ գրողը, չէի կրնար այսպիսի բանի մը հաւատալ : Սիրտս սաստիկ վիրաւորուած է, եւ երբոր ապագայն կը մտածեմ, կըսարսափիմ : Ի՞նչ պիտի ըլլայ օր մը այն տղան որ իւր պարտքերը մոռնալով՝ ինչպէս որ դուռն ըրիր, իր հօրը դէմ ելաւ... : Անպիտան որդի մը պիտի ըլլայ եւ գեշ քաղաքացի, վասն զի իրեն համար իշխանութիւն, օրէնք չկայ. մտածեցի քե խստիւ. եւ անմիջապէս ասոնց առջեւն առնելու. է, եւ անոր համար ամեն բան կարգի դրէր էի. առժամանակեայ ու խիստ բանտարկելութիւն մը այսպիսի անհնազանդութեան պատիժը պիտի ըլլար : Վաղը երկուշաբթի օրը հաստատ միտքս դրածս պիտի

կատարելի, մեյմալ քեզմէ նամակ մը առի, որուն մէջ քու ներողամիտ Ուսումնապետդ այ քանի մը խօսք գրեր էր : Այն նամակին մէջ սխալմունքդ ճանչնալով՝ բողոքիւն կը խնդրէիր. բայց խօսքէ զատ պետք է որ բարի վարք ու աշխատասիրութեան բարի վկայութիւն ունենաս, մանաւանդ պետք է որ հլու հնազանդ եւ կանոնապահ ըլլաս. որպէս զի կարենամ մոռնալ այնպիսի բան մը՝ զոր յաւիտեան պետք չէի տեսնել, այսինքն որդւոցս մէջէն մէկուն ապստամբութիւնը :

« Ինչու ներողամիտ տեսչիդ յորդորանօքը պիտի սպասեմ որ ըրած խոստումներդ պահես. եւ այն ատեն կուգեմ զքեզ տեսնել երբոր արժանի ըլլաս բողոքեան, զոր քու վշտացուցած պատուաւոր անձին բարեկամութեան համար կուտամ : Ուրեմն ջանա որ իրեն պատճառած ցաւդ մոռցընել տաս, եւ նայե որ օգտակար մարդ մը ըլլաս նախ քեզի, յետոյ այլոց :

« Մինչեւ հանգստեան օրերը տուն պիտի չգաս. ջանք ըրէոր այս ատենուանս մէջ կարենաս մեզի մոռցընել տալ ըրածներդ :

« Խոստումներդ կատարմանը կըսպասեմ, եւ այս յուսով մնամ

« Հայր քո
* * *

Ըսելու հարկ չկայ, ընթերցողք ինքնին կրմակաբերեն քեմօրմէն ու հօրմէն այսպիսի քղքեր առնող որդին պետք է որ ուզէ չուզէ բռնած ծուռ ճամբան փոխէ, վարքը շտկէ, ուսման վրայ սեր ձգէ եւ ծնողացը փափաքը կատարելով՝ անոնց աչքը մոռնելու ջանայ : Եւ յիրաւի, այն օրէն ի վեր ամիսի չափ կըլլայ, օր մը դեռ վրան ամբողջութիւն չլուծեալ. տարիէն աւելի է որ վարժարանիս աշակերտեր է, տակաւին այսպիսի բարի վարք եւ փութաջան ուսումնասիրութիւն վրան չէր երևցած. ընկերք ու վարժապետք ամենքը կը զարմանան ու խելացի ծնողքը կը գովեն որ զաւկին այսպիսի զարմանալի փոփոխութեանը պատճառ եղան :

Եթէ մեր ազգային աշակերտաց ամենուն ծնողքն այ Մեծապատիւ Պարտիզպանեան Աւետիս Աղային եւ այս գաղղիացի ծնողաց գովելի օրինակին հետեւէին, բնաւ չենք տարակուսիր որ մինչեւ հիմա վարժարանէս ելած աշակերտաց եւ ոչ քառորդը կեղար, մնացածները շատ աւելի տարբեր վարք եւ ուսումնասիրութիւն կը ցուցնէին, վրանին աշխատողներն ալ ոչ այնչափ նեղութիւն ու վիշտ կը քաշէին, եւ ոգեսպառ աշխատանքին շատ աւելի արդիւնաւոր կըլլար... : Մեծ յոյս ունինք, եւ վստահ եմք նաեւ

որ այսօրեւեմ այս աղգային Վարժարանը զաւակնին յուղարկող ծնողք առաջուց լաւ պիտի զիտնան որ անոնք հոն ուսմունք սովորելու եւ իրենց բնական պակասութիւններէն շտկուելու համար քիչ մը նեղութիւն քաշելու կերբան, եւ ոչ քե ուտելու խմելու, հագուելու կապուելու եւ Փարիզու զուարճութիւններուն համեմատելու վայելելու, այլ միով բանիւ՝ կրթուելու, բարի, գիտուն, իրենց եւ ազգին պիտանի մարդիկ ըլլալու կերբան : Տարակոյս չկայ որ այն ատեն վրանին աշխատողներն ալ աւելի միսիրարեալ եւ ուրախ կըլլան, որով եւ աւելի սիրտ կառնուն իրենց խնամօքը յանձնուած աշակերտաց բարեկրթութեանը, բարեւուութեան ու յառաջադէմ զարգացմանը աւելի ուշ դնելու. անկարգ եւ բուռն կիրքերնին, թերեւ եւ ուսումնատեսաց բնաւորութիւննին կոտրելու համար ուրը տասը ամիս վրանին ջարուջար աշխատելէն, անդադար սիրտ հատցընելէն ու մաշեցընելէն յետոյ՝ պտուղնին վայելելու եւ ուրախանալու սկսած ժամանակնին անոնց յանկարծական եւ անպատճառ երբայլ տեսնելով անմիսիրար վշտաց մէջ չեն իյնար, ընդհանուր ազգին ուսման եւ բարեկրթութեան նախանձելի ճամբուն մէջ արագ արագ առաջ երբայլուն վրայ յոյսերնին չեն կտրեր... մինչեւ հիմա ունեցած անտանելի նեղութիւննին կը թերեւեալ, կը քաղցրանայ, եւ այս ազգային Վարժարանին բազմահոգ եւ բազմաշխատ կառավարութիւնը իրենց օգտակար զուարճութիւն մը կը դառնայ : Այլ ժամանակն է որ նաեւ մեր ազգային հայրերն ու մայրերը եւրոպացի հարց եւ մարց պէս հասկընան որ ճշմարիտ եւ գովելի որդեսիրութիւնը որդւոց ամէն կամքը ջարն ու բարին կատարելու վրայ չէ. բարին գովելու կատարելու եւ ջարը կոտրելու մերժելու են եթէ զաւակներուն ճշմարիտ բարին կուգեն, ինչպէս որ պարտքերնին է ուզել : Գիտնան ծնողք որ մարդկային կենաց երջանկութեան հիմը ընտիր դաստիարակութիւնն է. եւ աստուածադիր անտնօրինելի պարտք ունին այս դաստիարակութիւնը իրենց որդւոց տալու համար ամէն ջանք ընելու, ամենայն հնարք ի գործ դնելու : Ասով միայն կրնանք յուսալ ազգին ուսումնական եւ յուսաւորեալ մասին գեղեցիկ բաղձանաց եւ քաղցր ակնկալութեանց կատարումը շուտով տեսնել, որով կը քանկամք ի բոլոր սրտէ, եւ մեր կարողութեանը համեմատ միշտ անոր ձեռնտու եւ օգնական պիտի ըլլանք :

ՀԱՆԱԳԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՅԱՆԻ

ԶՈՐ ԱՐԱՐ Պ. ՀԱՆԻՔՈՎ. ՅԱՄԻՆ 1848.

(Շարալարութիւն. Տես էջ 8. 81.)

Գ.

Անկէց գնացինք հոյակապ մայր եկեղեցին որ Դագիկ քաղաքին է. անոր վրացի ամուսնոյն հրամանաւ շինուած է. բոլոր այն քաղը, որ ատենով քաղաքին ամենէն աղուոր քաղը եղած պիտի ըլլայ, փլատակներով լեցուն է, է. անոնց մէջէն դժուարութեամբ կանցնէինք : Մայր եկեղեցին Անիի ուրիշ շէնքերէն շատ կըտարբերի իր ընդարձակութեամբն ու հարտապատկանքանք գոտ հայկական ոճով ըլլալովը, պատերուն վրայ ալ նկարներու տեղ քանդակներ կան : Դմբերը փլած է. բայց պատերը այնպէս ամուր են որ երկրաշարժով փլչելու վտանգ չունին : Ասոր մէջ է եղեր որ ատենով վախճանած քաղուհին իր բոռանը որդւոյն Դաւթի պատասխան տուեր է երբոր անիկայ իր գերեզմանին առեւտիս բերել է քէ տաճարը այլազգեաց ձեռքէն ազատեցաւ :

Դագիկ քաղաքին հոյակապ պալատը մայր եկեղեցիէն հեռու չէ եղեր. բայց այն ձիւնով ձերմըկած առեւտներուն ատենով քաղաքական պալատ եղած ըլլալը չէր իմացուեր. տեղը միայն մինարէ մը կայ, կարծես քէ ի նշան պալատին կործանմանը : Նտեւի կողմը կըտար եկեղեցի մը կըտեսնուի, դեռ անխախտ, Սմբատայ շինած եկեղեցւոյն ձեռովը :

Հեռուէն տեսած գեղեցիկ մզկիթս մայր եկեղեցւոյն մօտ է՝ խոր փոսին քով. պատին դրսի կողմը քիւֆի արձանագրութիւններով ծածկած է, որոնց իմաստը չկրցայ հասկընալ, վասն զի մէջերնիս արաբերէն գիտցող մը չկար : Սակայն ասիկայ Անիի առաջին եմիրին Մանուէի շինածը պիտի չըլլայ, վասն զի անիկայ մայր եկեղեցին մզկիթ ըրաւ, հապա իր բոռանը Փատուոնին Ապուստոսարի որդւոյն շինածն է, որ Անիէն քրուած էր, է. ետքը նորէն Անուոյ տիրեց՝ այն պայմանաւ որ կարողիկէին չղպջի : Մզկիթն յատակը քանդուած ըլլալով՝ չկրցանք վարի երկու յարկը իջնալ որ խոր փոսին վրայ կախուած էին՝ բայց վերի յարկէն կիմացուեր քէ շատ փառաւոր շէնք է : Մզկիթն մեջտեղը կարմիր քարէ վեց սիւն կայ՝ աղէկ մնացած, է. տասուերկու սիւն կայ պատերուն կոթընած՝ որ սրահին ցած կամարները վեր կըբռնեն. այն կամարները կարմիր ու սև մանր քարերով պատած են՝ հարտախտի ձեռով շարուած՝ սիւններու գլուխներն ու պատկներն ալ շատ մը արաբանէ քանդակներով զարդարուած են. յատակը՝ խիստ ուժով վազած տեղը բարձր ժայռ մը կայ, է.

INCURSION A ANI

PAR M. KHANIKOF EN 1848.

(Suite. Voir Page 8. 81.)

III.

« De cette église nous passâmes à la splendide cathédrale contruite par ordre du roi Gagie et de son épouse, princesse géorgienne ; tout ce quartier, qui jadis était probablement le plus beau de la ville, est couvert de décombres, à travers lesquels nous avançons difficilement. Cette cathédrale se distingue de tous les autres édifices d'Ani par son étendue et son style purement arménien, où les ciselures remplacent les peintures murales ; la coupole a croulé, mais la solidité des murailles brave les tremblements de terre. C'est ici que jadis la reine défunte répondit à la voix de son arrière-petit-fils David, quand il vint confier à son tombeau l'heureuse nouvelle de la délivrance du temple du joug des infidèles.

« Le splendide palais du roi Gagie était situé près de la cathédrale, mais il était difficile de reconnaître une demeure royale dans cette masse de ruines blanchies par la neige. Un minaret solitaire s'élève sur son emplacement, comme un témoin de sa destruction ; on voit derrière une église ronde, encore debout et semblable en tout à celle qui fut érigée par Soumbat.

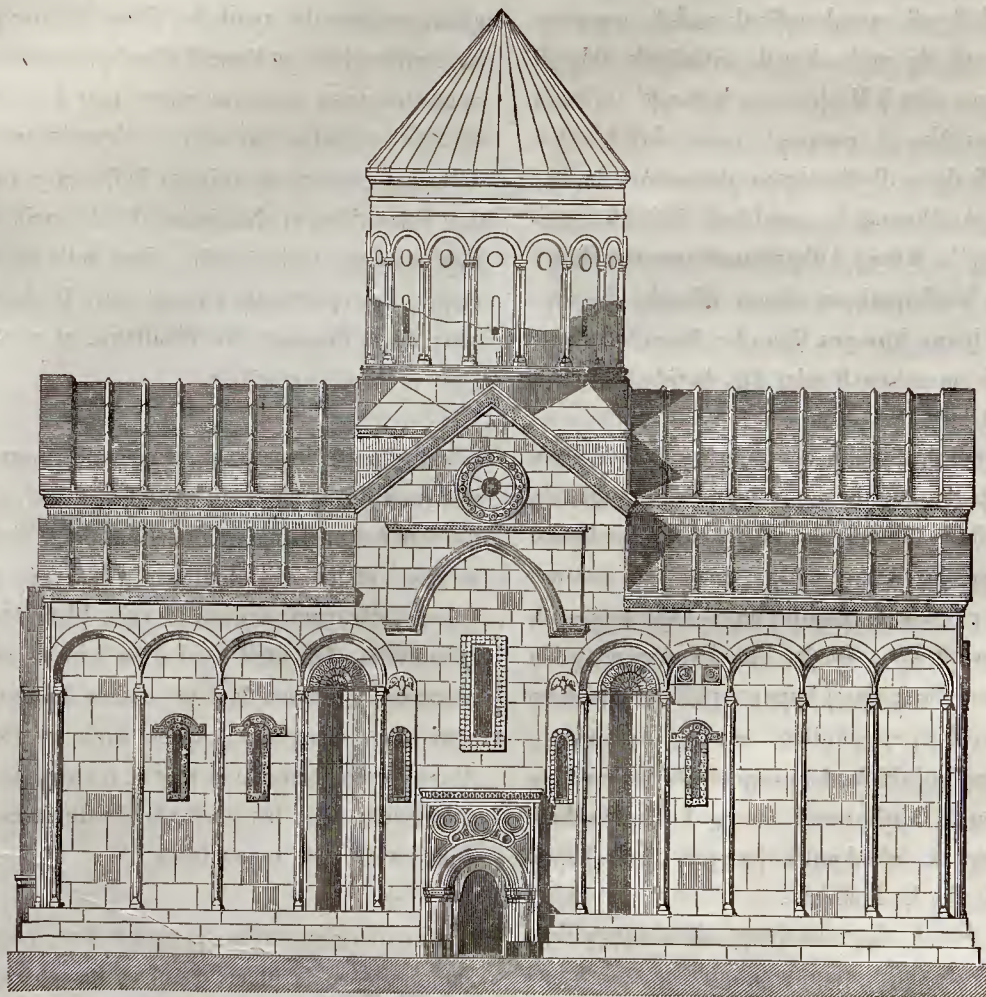
« Non loin de la cathédrale, au bord du précipice, se trouve la belle mosquée que j'avais admirée de loin ; le mur extérieur en est couvert d'inscriptions coufiques, dont le sens m'est resté inconnu, car personne de nous ne connaissait l'arabe. On doit supposer pourtant qu'elle n'a pas été construite par le premier émir d'Ani, Manouthé, car il convertit en mosquée la cathédrale principale, mais plutôt par son petit-fils Phadloun, fils d'Aboul-Asvar, chassé d'Ani, qui depuis se rendit encore une fois maître de cette ville, à condition de ne point toucher à la cathédrale. La destruction du pavé de la mosquée nous empêcha de descendre dans ses deux étages inférieurs, suspendus sur le précipice ; mais l'étage supérieur présentait les vestiges d'une grande splendeur. Six colonnes, bien conservées, taillées en pierres rouges, sont placées au milieu de la mosquée, et douze colonnes accolées aux murs soutiennent les voûtes basses de la salle ; ces voûtes sont revêtues de dalles rouges et noires, disposées en échiquier ; de nombreuses arabesques ornent les corniches et les chapiteaux des colonnes ; le par le temps sur cette presque île déserte ; la citadelle

ինչպես որ աւերակներու տակ երեւցած կտորներէն կը տեսնուի՝ նարտախտի մեռով է. միայն թէ կամարներու շարքէն տարբեր շարք ունի :

Մզկիթին պատուհաններէն՝ որ առանց շրջանակի են՝ սրանցելի տեսարան մը կը բացուի առջեւ . վասն զի Արփաջային ձախ Էգերքի ընդարձակ դաշտը եւ գետին ապառաժուտ յատակը կը տեսնուին : Արեւը արդէն հորիզոնին մօտեցեր էր . բայց միջնաբերդը անոր վերջի ճառագայթներովը գեղեցիկ կերպով լուսաւորուած ըլլալով զմեզ մայրաքաղաքին դէպ ի հա-

pavé même, là où l'on peut l'apercevoir à travers les décombres, présente un plan orné d'un dessin en échiquier, d'une composition différente de celui des voûtes.

« On découvre une vue ravissante des fenêtres de la mosquée, privées de châssis, car on a devant soi la vaste plaine de la rive gauche de l'Arpatchaï et son lit hérissé de rochers. Déjà le soleil était près de l'horizon, mais la citadelle, richement illuminée par ses derniers rayons, nous attirait vers l'extrémité méridionale de la capitale. On ne pouvait y parvenir que d'un côté, et encore

Կողմն կաթողիկ. Անուոյ : — Face latérale de la cathédrale d'Ani.

լաւային ծայրը կը նրաւիրէր : Մէկ կողմէն միայն կրնար հոն երթըցուիլ, այն ալ ամուր աշտարակներով պահպանած էր : Այն տեղւոյն անմատչելի ըլլալուն վրայ ապշած մնացի, տեսնելով որ Արփաջային պէս երկու կողմէն ապառաժներով պատած գետ մըն ալ Անուոյ պարիսպներուն քովին կանցնի : Այն երկու գետերն ալ Արփաջայ եւ Ալագան՝ եռալով իրարու հետ կը խառնուին միջնաբերդին քով, որ սեպացեալ ժայռերէ պատած ըլլալով՝ անմատչելի է. ջրերուն որ այն ամալի տեղերուն բնակիչները միայն իրենք

était-il défendu par de fortes tours. J'ai été frappé de l'inaccessibilité de cet endroit, quand j'ai vu qu'une rivière tout aussi encaissée que l'Arpatchaï coule ici sous les murs d'Ani : toutes les deux, l'Alaza et l'Arpatchaï, se réunissent en bouillonnant au pied de la citadelle et en défendaient l'accès par une ceinture de rochers escarpés ; là où le courant a le plus de force, s'élève un rocher solitaire, couronné par un monastère, préservé des attaques des hommes par sa forte position et oublié Kourdes, seuls habitants de ces solitudes. Étonnés par

վրան վանք մը դրիցը ամրութեանը պատճառաւ մարդկանց յարձակումներէն ազատ մնացած է, եւ այն ամայի բերակողուն վրայ մոռցուած : Ատենով այս միջնաբերդը երկու աշտարակազարդ պարիսպներով պահպանած է եղեր այս կողմէն . բայց հիմա աւերակ դարձեր են, կարծես թէ այն պարիսպներուն անօգուտ ըլլալը ցուցնելու համար . վասն զի բնական կերպով այնպէս լաւ պատասպարուած է այն տեղն որ մաբդու ձեռքով այնչափ ամրութիւն չէր կրնար առնուի :

Թեպետեա պարիսպը փլած է, բայց անոր դրսի կողմը դեռ երեք եկեղեցեաց մնացորդները կը տեսնուին, իբրեւ ի նշան պարիսպներէ աւելի զօրաւոր պաշտպանութեան մը գտնուելուն . անոնցմէ մէկուն կամարակապը որ դեպ ի Արփաջայը կը նայի՝ այնպէս բարձր է որ կարծես թէ քաղաքի դուռ մըն է : Այն լեռնակը, որուն վրայ միջնաբերդը շինուած է եղեր, փլատակներով ծածկուած է . ատենով հոն են եղեր Բագրատունեաց եւ Անույ հմիրներուն պալատները . իսկ հիմա երեք կամարակապ միայն մնացեր է, մեջտեղինը երկու կարգ իրարու վրայ է : Զարդերը Փատյունի մզկիթն զարդերուն պէս են, եւ բերեալ նոյն ճարտարի գործ են երկուքն ալ :

Թագաւորական լեռնակին զագաթը ելած առեւտրիս վայրենի եւ միանգամայն փառանկ տեսարան մը զարկաւ աչքերնուս . վասն զի անկէ երկու գետերուն խոր հովիտները եւ Անույ քովի ընդարձակ դաշտը կը տեսնուէին, թեպէտ եւ բոլորն ալ ձիւնին սպիտակ քողովը ծածկուած էր : Ուզես չուզես սարսուռ մը կիլնայ բոլոր մարմնոյ վրայ երբոր այն նսեմաստուեր կրճին վրայ աչքերդ դարձնես՝ ուսկից Արփաջայը Ալագանին ջրերը կլլելէն ետեւ յաղթական կերպով մը կը վազէ կերբայ : Գիշերուան մութը եւ երեկոյեան գոլորշիները երկու գետերուն իրարու հանդիպած խոր ճեղքերուն մէջ կը մտնէին :

Արեգական յետին ծիրանափայլ ճառագայթները Անույն տեղը եւ անոր պարիսպներէն դուրս ելած դաշտերը դեռ կը լուսաւորէին, բայց արեւն տեղ գերեզմանական լուսիւն մը պատած էր : Միայն մենք օտարական այցելուքս մեր խօսակցութիւններովը այն խոր լուսիւնը կը նդիստէինք . բայց գիշերուան մթութենէն ստիպուած կը մտածէինք որ ելլենք այն հիւրադաւ քաղաքէն ուր մարդուս քաշուելու ապաստանարան մը չկար : Շուտ մը միջնաբերդէն վար իջանք որ քիչ մըն ալ աւերակները զննենք . բայց երբոր հասանք այն բոլորածէն եկեղեցին որ մայր եկեղեցիէն տեսեր էինք՝ գետին միւս կողմը որ քարանձաւներով լեցուն է, Բիւրտերու ձայնը լսեցինք՝ են : Այնպիսի սաշտ տեսն հոն օտարական տեսնելով .

était jadis défendue de ce côté par une double muraille, flanquée de tours, mais aujourd'hui tombée en ruine, comme pour prouver l'inutilité de cette fortification, car la nature a fait ici plus que ne peut faire la main de l'homme.

« Mais quoique le mur soit écroulé, on voit les restes de trois églises qui s'élevaient en dehors de son enceinte, comme des symboles d'une défense plus forte que les fortifications, et l'une d'elles, qui regarde l'Arpetchaï, peut être prise pour une porte, tant l'arcade en est élevée. Le mamelon qui servait d'emplacement à la citadelle est couvert de ruines; jadis on y voyait le palais des Bagratides et des émirs d'Ani, mais maintenant il n'en reste que trois arcades, dont celle du milieu a deux étages. Les ornements en sont dans le même genre que ceux de la mosquée de Phadloun, et peut-être sont-ils l'œuvre du même artiste.

« Un spectacle sauvage, mais majestueux se présenta à nos yeux du sommet du mamelon royal, d'où l'œil embrassait les profondes vallées des deux rivières et toute la vaste plaine des alentours d'Ani, qui avait quelque chose d'attrayant, malgré le voile blanc et uniforme qui la couvrait. On était saisi d'un frisson involontaire en plongeant le regard dans le sombre défilé où l'Arpetchaï coulait en vainqueur, après avoir englouti la rapide Alaza; les ombres de la nuit et les vapeurs du soir s'engouffraient dans les profondeurs de la crevasse où les deux rivières se rencontrent.

« Les derniers rayons pourprés du soleil couchant éclairaient encore la place d'Ani et les champs en dehors de ses murs, mais tout y était silencieux, comme dans une tombe. Nous seuls, visiteurs étrangers, rompions le calme de ce silence sépulcral par nos conversations; mais, déjà menacés par les ténèbres de la nuit, nous songions à quitter cette ville inhospitalière, où il n'y avait d'abri pour personne. Nous nous empressâmes de descendre de la citadelle pour consacrer encore quelques instants à l'examen des ruines, mais quand nous arrivâmes près de l'église ronde que nous avions aperçue de la cathédrale, nous entendîmes retentir sur le bord opposé de la rivière, tout percé de cavernes les cris des apparitions des étrangers à une heure si avancée, ils

գարմացած՝ իրենց ոգխարները կըժողվեն որ իրենց գետնափոր բնակարանները քաշուին : Մեր առաջնորդը Քիւրտերուն ձայներէն քիչ մը վախցած, շուտ մը գմեզ քաղաքին աւրիշ կողմը տարաւ, ուր որ հոյակապ տան մը մնացորդները կային :

Երբայուս ատեննիս մեծ աւերակի մը քովն անցանք որ սովորաբար աւերակք բաղանեաց կըսուի, քեպետ է. աւելի կընմանէր պալատի մը է. Եկեղեցւոյ մը որ ատենով միացած մէկ բնակարան մը եղած կերեւեման : Թերեւս Սարգիս կաթողիկոսին Հայրապետական արձուք Անի փոխադրած ատենը յանուն սրբոյն Հովսիսիմեայ կանգնած մարմարիոնէ մատուռն է. բայց այս խնդրոյն լուծմունքը ինծմէ հմուտ ուղեւորաց կըբողուսմ :

Մեր առաջնորդին գմեզ տարած շէնքը տեսնելու արժանի բան էր, վասն զի ամբողջ մնացած պալատն այն էր միայն. քաղաքին պարսպին կպած է, է. այլ է. այլ աստիճաններով դէպ ի Ալագան կիջնայ անոր ձախ եզերքէն որ խիստ սեպացեալ է է. աւերակներով ծածկած : Տանը դիմացի կողմը նարտախտի ճեւով շարուած մեծամեծ քարերով զարդարած է. մեծ դռնէ մը շէնքին ներսի կողմը կերբբցուի, որ կամ իջեւան մըն է եղեր, կամ մեծ մարդու մը բնակարան, բայց բազառական պալատ չէր անշուշտ, վասն զի արտաքին պարսպին քովն է : Ինծի մնար նէ, այն շէնքը հռչակաւոր Պահլաւունեաց ցեղէն, Վահրամ սպարապետին կամ անոր եղբորորդւոյն Գրիգոր Մագիստրոսի պալատը կանուանէի. վասն զի քաղցր է մարդկանց մտքին մէջ անման մնացած անուններով՝ անկենդան աւերակները կենդանացնել :

Ստենն ուշ ըլլալուն չկրցանք աւելի ուշանալ Անույ մէջ, է. փութացինք քաղաքին դռները հասնելու, Սմբատ քագաւորին շինել տուած աշտարակազարդ պարիսպներուն քովն էրբայով : Այն բարձրաբերձ պարիսպները որ կարմիր քարերով պատած էն, օրուան վերջի աղօտ լուսովը աւելի կարմիր կերեւնային : Սմբատ քագաւորը այն պարիսպները խոր խրամով մըն ալ պատեց, որ Ալագանի սեպացեալ ափունքէն մինչէ. Արփաջայի եզերքին շիտակ դէպ ի վեր ելած ժայռերը փորուած է. անով մայրաքաղաքին տկար կտորն ալ անմատչելի քրաւ. դեռ այն խրամին հետքը կերեւեման : Միւս պարիսպը, որով քաղաքին դրսի կտորը կամ արուարձանը պատեր էր, հիմա չկայ՝, է. փլատակով ծածկեալ ընդարձակ դաշտին վրայ մէկ Եկեղեցի մը միայն կըտեսնուի՝

rappelaient leurs troupeaux et allaient se réfugier dans leurs souterrains. Notre guide, auquel les cris de ces Kourdes inspirèrent quelques inquiétudes, se hâta de nous conduire dans une autre partie de la ville, là où l'on voyait les restes d'une splendide habitation.

« Chemin faisant nous passâmes près des vastes ruines qu'on appelle généralement *ruines des bains*, quoiqu'elles aient plutôt l'apparence d'un palais et d'une église réunis jadis en un corps de logis. Peut-être est-ce la chapelle en marbre érigée par le catholikos Sarkis en l'honneur de sainte Riphisme, lorsqu'il établit à Ani le siège du patriarcat : du reste j'abandonne la solution de cette question à un visiteur plus érudit.

L'édifice où notre guide nous amena méritait parfaitement notre attention, car c'était le seul palais qui se soit bien conservé; il est adossé au mur de la ville et descendait par plusieurs étages vers l'Alaza, par la rive gauche, très-escarpée et couverte de ruines. Le devant de cette maison est orné de dalles arrangées en échiquier; une grande porte conduit dans l'intérieur de l'édifice, qui pouvait être ou un caravansérail, ou l'habitation de quelque grand dignitaire, mais certes ce n'était pas un palais royal, car il touchait au mur extérieur. J'étais bien tenté d'appeler cet édifice *palais de la célèbre famille des Pahlavouni*, soit du fameux capitaine Wahram, soit de son neveu Grégoire Magistros, car il est bien doux de pouvoir animer par des noms vivant dans la mémoire des hommes des ruines inanimées.

« L'heure avancée ne permettait pas de rester plus longtemps à Ani, et nous nous empressâmes d'arriver aux portes de la ville, en côtoyant les murs flanqués de tours construites par le roi Soumbat. Ces gigantesques fortifications, revêtues de dalles rouges, paraissaient plus rouges encore à la lueur des dernières clartés du jour. Le roi Soumbat défendit encore ces fortifications par un profond fossé, qu'il fit creuser depuis le bord escarpé de l'Alaza jusqu'aux rochers à pic de la rive de l'Arpat-chai, et rendit par là presque inaccessible le seul côté faible de sa capitale : on voit encore les traces de ce fossé. L'autre mur dont il entourait la ville extérieure ou le faubourg n'existe plus¹, et sur le vaste champ couvert de ruines on ne voit s'élever qu'une seule église d'une belle architecture; elle a été construite, dit-on,

¹ Կարծեմ քէ Պ. Մուրաւեօֆի հոս կըստալի, երկրորդ պարիսպը արուարձանը չէր պատեր, հապա բուն քաղաքը, է.

¹ Il me semble que M. Mouravieff commet ici une erreur, car le second mur n'entourait pas le faubourg mais bien la

գեղեցիկ ճարտարապետութեամբ. կրօնքն քի այն եկեղեցին հովուի մը շէնք է, որ այն տաճարը կանգնելու ուխտ ըրեր է Աստուծոյ՝ երբ իր ոջխարները որ Անույ աւերակաց վրայ կարածէին, խիստ շատնան. Այսպէս անցանքն վառք աշխարհի :

Երկու մեծամեծ աշտարակներով զարդարուած բարձր դռնէ մը անցնելով քաղաքին դուրս ելանք. արեւը մարը մտեր էր, եւ մենք վերջապետոյն աղօտ լուսովը գրեթէ հինգ վերսք տեղ պետք էր քաշինք, եւ Արփաշայի վրայ անցնելու հուն մը գտնեինք որ գմեղ Անի տանող ճամբէն լաւ ըլլայ : Դրեթէ բոլորովին մութ էր՝ երբոր մօտեցանք այն բարձր դռան որ գետին միւս կողմէն առաւօտը տեսած էինք. այն դուռը երկու բարձր սիւններով շինած էր, որ աշտարակներու կամ մինարէներու կընմանէին՝ իրարու հետ քեթեւ կամարակապով մը միացած : Այս սիւններէն մեկուն վրայ գմբեթաձեւ զարդ մը կայ՝ եկեղեցեաց գմբեթին նման. մեկայինը կործանած էր : Շատ մութ ըլլալուն այն դռան արձանագիրը չէինք կրնար գտնալ եւ ըստ իմ կարծեացս, իրեն վայլած արձանագրութիւնը Տանքէի հանճարոյն դժոխաց դրանը համար ստեղծած խօսքն էր .

Ընդ իս են անցք ի ցաւալիցըն քաղաք,
Ընդ իս են անցք յաւերժական յերաշխեպս,
Ընդ իս են անցք յանհետացեալ մարդկան ազգ,
Հատ զամենայն յոյս որ ընդ իսդ անցանես : »

(Մնացորդը յաջորդ անգամ :)

par un pâtre qui fit vœu d'ériger ce monument à Dieu si ses troupeaux, qui broutaient l'herbe sur les ruines d'Ani, prospéraient : *sic transit gloria mundi*.

« Une haute porte, flanquée de deux tours massives, nous conduisit hors de la ville; le soleil était couché, et nous devions encore profiter de la dernière lueur du crépuscule pour faire à peu près cinq verstes et pour trouver un gué de l'Arpatchaï, plus praticable que celui qui nous avait conduits à Ani. Il faisait presque complètement sombre quand nous nous approchâmes de la porte élevée que nous avions vue le matin, du bord opposé; elle était formée par deux hautes colonnes, qui ressemblaient à des tours ou à des minarets joints par une légère arcade. L'une de ces colonnes est couronnée d'une petite coupole, semblable à celle d'une église; la coupole de l'autre a été détruite par le temps. Il faisait trop sombre pour chercher l'inscription de cette porte, et à mon avis celle qui lui convenait le mieux était la légende créée par le génie du Dante pour la porte de l'enfer :

Per me si va nella città dolente,
Per me si va nell' eterno dolore,
Per me si va tra la perduta gente :
Lasciate ogni speranza voi ch'entrate. »

(La suite au prochain numéro.)

ՀԱՆԴԻՍՄԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԴԿԱՆ

ՕԳՈՍՏԻՆՈՍ ԹԻՒՌԻ ՊԱՏՄԱԲԱՆ.

Պ. Թիւրի (Յակոբ-Նիկողայոս-Օգոստինոս) ծնաւ 1795ին մայիսի 20ին Դաղդիոյ Պլուա քաղաքը՝ աղքատ ու աննշան ծնողացմէ : Իր ծնընդեան քաղաքին մէջ մատենագրական ուսմունքը փառաւորապէս աւարտելէն յետոյ, 1811ին Փարիզ եկաւ, եւ ամենայն դիւրութեամբ վարժապետարանը (école normale) մտաւ, որպէս զի տերութեան դպրոցներու մէջ դասատու ըլլալու պատ-

րաստուի. այն ատենը տասնըվեց տարեկան էր. վրան շատ չանցաւ փափաքին իրասաւ. Փարիզէն դուրս տերութեան դպրոցներէն մեկուն մէջ դասատու դրուեցաւ : Ամենայն ուշադրութեամբ ու սիրով իր ծանր պաշտօնը կատարեց Թիւրի մինչեւ որ Նափոյեռնիկայսերութեան դադրելովը ուսմանց կարգը տակն ու վրայ եղաւ, դպրոցներն առ ժամանակ մի գոցուեցան, ինքն ալ ելաւ Փարիզ

դեռ կեցած է, ինչպէս որ ես ստուգեցի երկու տարի վերջը Ծ. Խանիկ) :

ville même, et il est encore sur pied, comme j'ai eu l'occasion de le constater deux ans plus tard.

եկաւ ու ինքզինքը բոլորովին ուսման տուաւ : Սեն-Սիմոն անունով հոգակաւոր տնտեսագիտին հետ բարեկամացաւ եւ յետոյ անոր ատենադպիրն ըլլալով՝ հրատարակած քաղաքական եւ իմաստասիրական գրուածոցը յօրինուածոյն շատ օգնեց. եւ իր ազնիւ բնաւորութեամբն այնչափ սիրելի եղաւ անոր, որ այն գրուածոց մեկուն ձակատը դրուած է. « Օգոստինոս Թիեռի, որդեգիր Սեն-Սիմոնի » :

Ետքերը օրագրութեան հետեւեցաւ, ու այլ եւ այլ օրագրաց մէջ սկսաւ հատուածներ հրատարակել . Նորմանտացւոց արշաւանքէն մինչեւ Կարոլոս առաջնոյն մահը Անգղիոյ մէջ պատահած յեղափոխութեանց ըրած նկարագիրը շատ հաճոյանցաւ ընթերցողաց : Անկէց քաջալերուած՝ միտքը դրաւ որ Նորմանտացւոց Անգղիոյ տիրապետելը տեղնիտեղը գրէ : Ծանր աշխատանք էր այն. բայց քաջութեամբ ձեռք զարկաւ . գրատունէ գրատուն պտրտելով, շաբաթներ ամիսներ, անթիւան համար գրքեր կարդալով բոլորապէս, վերջապէս 1825 ին ի լոյս ընծայեց իր բազմաշխատ երկասիրութիւնը ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՆՈՐՄԱՆՏԱՅԻՆՈՅ ՅԱՆՎՂԻԱ՝ :

Մեծ ընդունելութիւն գտաւ այս գործը, եւ դեռահասակ պատմաբանին — վասն զի քսանըվեց տարեկան էր — հանճարոյն վրայ ամենքը զարմացան : Այն սիրալիր ընդունելութեան վրայ շատ ուրախացաւ Թիեռի, քաջած աշխատութիւնը քիչ մը մոռցաւ, բայց ամիսնս որ ստատիկ աշխատանքէն ազատ չարաջար տկարացեր էր, եւ զրեքէ չէր տեսներ : Հարկ եղաւ որ հանգչի. բժիշկները խորհուրդ տուին որ ճամբորդութիւն

ընէ. Զուիցերի գնաց պտրտեցաւ, անկէց ալ դարձաւ իր հայրենեացը տեսնելու արժանի տեղերը պտրտեցաւ : Երբոր 1826ին Փարիզ եկաւ, աշխատանքը նորէն ձեռք առաւ, բայց զրեքէ բոլորովին կուրցած : Առման Բառէլ անունով ուշիմ երիտասարդը քովն առաւ ու սկսաւ անոր թելադրելով բան շարագրել : Յաջորդ տարին ՆԱՄԱԿԱՆԻ ԶՊԵՏՄՈՒԹԵՆԷ ԳԱՂՂԻԱՅԻՆՈՅ² ըսուած գործը հրատարակեց, անով ամենուն համարումը իրեն քաշեց, եւ արձանագրութեանց ու գեղեցիկ դպրութեանց ձեւարանը զինքը կաճառորդ ընտրեց 1839ին :

Թեպէտ եւ այսպէս բախտն ու փառքը դեռահասակ պատմաբանին ետեւէն կերբային, սակայն մարմնոյ տկարութիւնը զինքը հանգիստ չէր բողուր, եւ կուրութիւնը օրէ օր կաւելնար. այնպէս որ ստիպուեցաւ նորէն զրաւոր աշխատանքը բողուլ ու ճամբորդութիւններ ընել, հանքային ջրերու բաղնիքները երբալ :

Մինչեւ այն ատեն դեռ կարգուած չէր Թիեռի. հանդիպեցաւ կին մը որ հասկըցեր էր թէ ինչ փափաքելի բան է մարդուս իր անունը ուրիշ մեծ անուն մը, եւ կեանքը՝ փառաւոր

ուցաւայից կեանքի մը հետ կցել, բողուց աշխարհիս ընդունայն գուարճութիւնները եւ ինքզինքը հրաշալի պաշտօնի մը նուիրեց, որ էր վշտահար մարմնոյ մէջ ամփոփուած ընտիր հոգւոյ մը պահապան ճրեղտակ ըլլալ :

Այն ազնուասիրտ կնոջ խնամքը զօրացաւ քիչ մը Թիեռի, եւ կրցաւ ետեւէ ետեւ հրատարակել այս երկու հոյակապ գործքերը, ՏԱՄԵՍԵՅԱՆ ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆ ԽՈՒԶԱՐԿՈՒԹԻՒՆԷ³ եւ ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԵՐՈՒԼԵԱՆ ԺԱՄՆԱԿԱՆ⁴ : Անոնց յաջորդեց ՊԵՏՄՈՒ-

Օգոստինոս Թիեռի.

¹ Histoire de la conquête d'Angleterre par les Normands.

² Lettres sur l'Histoire de France.

³ Dix ans d'études historiques.

⁴ Récits des temps mérovingiens.

ԹԻԽՆ ԵՐՐՈՐԳ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ¹ ըստածը. երեքին մեջն ալ զարմանալի հասնարն ու վառվրոտն ու զարդարուն ոճը կը փայլին :

Իր անձնանուէր կողակցին մտադիւր խնամքը մինչեւ վերջը վայելել չկրցաւ Թիեռի. 1844ին վախճանեցաւ նա, եւ իր ցաւերը կրկնապատկեցան. մինչեւ որ ինքն ալ 1856ին մայիսի 22ին մեռաւ վաթսուներեկ տարեկան :

Ասկէց քսանուերկու տարի առաջ կուրցած ժամանակը գրուցեր էր քե « Կայ աշխարհիս վրայ բան մը որ նիւթական վայելքներէն, հարստութենէ ու նաեւ առողջութենէ վեր է, եւ այն է որ մարդ իր անձը գիտութեան նուիրէ. » մինչեւ մահը գործով կատարեց Թիեռի ըսածը. երէ բժիշկներուն խօսքին մտիկ ընէր ու միտքը յոգնեցընէրէն ետ կենար, շատ կրնար ապրիլ, եւ երէ շատ աւելի ալ չապրէր՝ գէր առանց ցաւոց կապրէր : Մահուան անկողնոյն մէջ լեզուն որ բռնուեցաւ, հասկըցաւ որ ալ պետք է բողոյ

աշխատանքը. վասն զի պառկած տեղը. կարգադրեալ կուտար շինուած գրքերն ու պակասութիւնները կըսէր որ սրբագրեն :

Գաղղիոյ պատմութիւնը հասուն քննութեամբ գրուած չըլլալով՝ մեջը շատ անհիմն ու առասպելեալ դեպքեր կային. Թիեռիին մեծ արդիւնքն այն եղաւ որ զանոնք մանրագնին եւ անձարեղ բանաքննութեամբ հետազօտեց, անոնց անվաւերութիւնը բազմաքիւ վկայութիւններով հաստատեց, ու ազգային պատմութենէն դուրս հանեց. ուստի եւ գերմանացի հեղինակին մէկը կըսէ քե « Միայն Թիեռին մեզի հասկըցուց գաղղիական միապետութեան տասներորս դարերը. » վասն զի իրմէ առաջ Գաղղիոյ պատմութիւնը գրողները մինչեւ չորեքտասներորդ դար առանց քննութեան առասպելն ու ճշմարտութիւնը խառն իբրեւ ստոյգ կը պատմէին, եւ ասոնց մէջ անուանի են Կառնիէ, Անքըրիլ եւ Միլոյ :

ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆՔ

ՉԱԳԱՌՈՏ ԿԱՄ ՄԵՒԱԿ.

Չագախոտը կամ մեխակը (գարանֆիլ աղաճը) միջակ բարձրութեամբ ծառ մի է, այսինքն հազիւ 10 մետր բարձրութիւն կունենայ : Տերեւները հակադիր են, ձուաձեւ, սրածայր, լերկ, ողորկ, փայլուն, խոշոր երակներ ու ջղեր ունին, եւ բոլոր տարին դալար կը մնան : Ծաղիկները վարդագոյն են եւ հոտաւետ :

Այս ծառը որ Հնդկաստանի արեգական տակը բուսածներուն գեղեցիկներէն մէկն է, մշտադալար բուրգի մը կընմանի՝ անքիւ գեղատեսիլ ծաղկըներով զարդարեալ : Ամէն մասունքը հոտաւետ են, բայց ամենէն աւելի ծաղկունքը, որոց անոյշ հոտը մինչեւ հեռաւոր տեղեր կը բուրէ, նաեւ չորնայէն ետքն ալ :

Այս հոտը աւելի ալ սաստիկ կըլլայ չբացուած կոկոններուն վրայ. եւ ասոնց չորցածներն են որ կը վաճառուին ու շատ բանի կը գործածուին.

ասոնց ալ ծառին անունը կուտանք հայերէն, այսինքն մեխակ կամ ձագախոտ (գարանֆիլ) :

Հին բնապատումք՝ կըճանաչէին ձագախոտը, որ Ովկիանիոյ Մոլուքեան կղզիներէն եկած է : Միջին դարու մէջ Վենետիկցիք յեզրպտացուց եւ յԱրաբացուց կը գնէին մեխակն ու կը բերէին Եւրոպացուց կը վաճառէին : Նրբոր Վապոյ Կամա Բարեյուսոյ Գլխէն անցաւ, Փորբուզացիք Մոլուքեան կղզեաց տիրեցին. բայց շուտով Հոլանտացիք անոնց ձեռքէն առին, եւ այս համեմին վաճառումն իրենց սեպհականեցին, եւ գլխաւոր տեղն էր Սմալոյնա կամ Սմալուան կղզին :

Ուրիշ ազգերը շատ ջանացին որ Եւրոպան Հոլանտացուց այն մենավաճառութենէն ազատի, բայց ջանքերնին փութ եղաւ, եւ շատ անձինք անոնց արքնութեանն ու խստութեանը զոհ եղան : Փուար անունով գաղղիացին, որ Գաղղիոյ կղզւոյն կուսակալն էր, 1770ին երկու նաւ դրկեց որ երբան տնկելու համար ձագախոտ բերէն. ասոնք շատ կղզիներ պտըտեցան ու տեղ մը մեխակի

¹ Histoire du tiers-état.

ծառ չգտան, որովհետև Հոլանտացիք բոլորն ալ ջարդել տուներ էին : Վերջապես անտանելի աշխատանքով անհամար վտանգներէ ու Հոլանտացւոց նաւերէն ազատած՝ դարձան եկան Գաղղիոյ կղզին, հետերնին բերելով այն ցանկալի բոյսը : Անկէց տարածուեցաւ ձագախոտը Մահէ ու Պուրպոն կղզիներն ու հասարակածի Ամերիկան : Կույանա մտաւ 1774ին, եւ Գաղղիացւոց ձեռքն եղած Անթիլեան կղզիները 1789ին. յետոյ մտաւ նաեւ Մասքարենեան կղզիքը, Սումատրա, եւ այլն :

Ձագախոտը շատ փափուկ ծառ է. որպէս զի լաւ յառաջ գայ, պէտք է որ դիրքն արեւելեան ըլլայ, եւ կամ գէթ հարաւային. հովը, արեւն ու

Մեխակ.

ջորութիւնը շատ վնասակար են, եւ ամեն հող յարմար չգար. զօրաւոր, խոր ու զով երկիրներ կըսիրէ :

Այս փափկասէր ծառոյն մշակութիւնը շատ խնամք կուգէ : Երկու կերպով կըբազմանայ, սերմամբ եւ աղուրիով (տալտըրմա). առաջին կերպին մէջ՝ հասունցած պտուղը 8 տասնամեքր խորութեամբ գետնին մէջ կըբաղեն առանց ծակը բոյրորովին հողով լեցընելու. յետոյ բոյրը այն ծակերուն վրայ կարգ մը տերեւ կըտարածեն եւ գգուշութեամբ կ'ոռոգեն :

Որչափ կարելի է այն տեղը ցանելու է՝ ուր որ պիտի բուսնին մեծնան ու ծառանան, վասն զի տեղափոխութիւնը շատ դժուարութիւններ ունի. պէտք է որ բոյրը արմատին կպած հողովը հանուին, եւ դրուած ծակն այնչափ լայն պիտի ըլլայ որ արմատին չորս դին գէթ 15 հարիւրամեքր խոռոչ մնայ, զոր չոր տերեւներով լեցընելու է. եւ յետոյ իւրաքանչիւր ծակին բերանը պէտք է ճիւղերով ու խռիւներով գոցել, որպէս զի վնասակար կենդանիք, մանաւանդ մկները մէջը չմտնեն :

Առաջին տարիները ձագախոտը արեւուն ճառագայթներէն կըպաշտպանեն առանց ցօղոյ, եղեամի եւ անձրեւի ազդեցութենէ խափանելու. ուստի եւ շատ լաւ յառաջ կուգայ ցանցառ ու քերել տերեւ ունեցող ծառոց տակ, ինչպէս են գլխաւորաբար արմաւենիներ, եւ աւելի լաւ՝ անտառներուն խոնաւ ու անարեւ տեղերը :

Հնդկաստանի ու Քայենի մէջ ձագախոտը աղուրիով կըբազմացընեն, եւ այն ժամանակ միայն կըկտրեն ծառոյն վրայէն այն աղուրիները, երբոր հոյզը կըսկսի վեր ելլել : Այս կերպին աղեկութիւնն այն է որ ծառն աւելի շուտ կըպտղաբերի :

Ճիւղերն ու նաեւ բունը շատ բարակ ըլլալով, երբ քիչ մըն ալ բարձր ըլլան, խոշոր ու ծանր գլխոյն չդիմանալով՝ քերել քամիէ կըկտորին. ուստի չեն բողուր որ ծառի պէս բարձրանան. Մաւրիտիոս ու Պուրպոն կղզեաց մէջ ուր յաճախ են փոթորիկք, 3 մեքրէն աւելի չեն բողուր որ բարձրանայ :

Եւրոպայի մէջ ձագախոտը բարձր ջերոցներու մէջ միայն կրնայ բուսնիլ, եւ այն շատ դժուարութեամբ, ու 2 կամ 3 մեքրէն աւելի չբարձրանար :

Մոլուքեան կղզեաց մէջ երեք տարիէն կըսկսի պտուղ տալ ձագախոտը. բայց առատ պտղաբերութեան ժամանակը հինգերորդ տարին է. իսկ ուրիշ տեղեր՝ հազիւ տասներորդ տարին :

Մեխակը իբրեւ համեմ այն ատեն կըծողվեն՝ երբոր ծաղիկը քիչ մը կարմրի եւ սկսի քերքերը բանայ, որ բեւեռին ծայրը քիչ մը ուռելով կըոր գնցակ մը կըձեւացընեն. եւ որովհետեւ ծաղիկներն ետեւէ ետեւ կ'ելլեն, ժողովելն ալ ամիսներ կըքշէ : Որչափն որ կրնան՝ ձեռքով կըծողվեն, յետոյ մնացած բեւեռները երկայն եղեգներով վար կ'առնուն որ ծառին տակ փռուած սաւաններու մէջ կ'իյնան : Մոլուքեան կղզեաց ձագախոտը տասներորդ կամ տասուերկուերորդ տա-

րին սովորաբար մեկ քաշէն աւելի բեւեռ կուտայ. եւ ամէն մեկ քաշին մէջ տասուերկու հազար բեւեռի չափ կըլլայ :

Մեխակը ծխով կամ արեւու մէջ կըջորցընեն : Երբոր ծխով չորցուի, բոյորովին կըսենայ, ու եղը կըցամքի. իսկ արեւու մէջ որ չորնայ, այն-չափ չսենար, եւ ամենեւին եղը չկորսնցըներ, եւ ասանկ են Հնդկաստանէն եկածները, որ աւելի յարգի են :

Երբոր ձագախոտին ծաղիկները մոռցուին կամ կամաւ թողուին, պտուղ մը կուտան որ ՄԵՆԱԿԱՊՏՈՒՂ կըսուի. երկայնաձեւ է ու սեւկակ, եւ մէջը խժային նիւթէ ձուածեւ կարծր ու սեւ նուշ մը ունի, որ քեպտեւ անոյշ կըհոտի, բայց բեւեռներուն չափ սաստիկ չէ հոտը : Թարմ եղած ժամանակը Հոյանտացիք շաքարով կեփեն ասիկայ ու կերակուրէ ետքը կուտեն իբրեւ մարսեցուցիչ :

Ձագախոտին ամէն մասունքը բանի կուզան տնական տնտեսութեան, արհեստից, բժշկութեան, իւղագործութեան եւ ըմպելեաց մէջ :

Փայտը, մանաւանդ վայրի ձագախոտինը կարծր է, պինդ եւ ծանր. գոյնը կարմրախայտ մոխրագոյն, կեղեւը գորշախառն, միահարթ եւ լերկ. քէ ատաղձագործութեան եւ քէ արուեստից մէջ կըգործածուի : Բժշկութեան մէջ կեղեւէն զատ՝ տերեւն ալ կըգործածուի, որ կարծր է, մութ կանանջ, հոտն ախորժելի, եւ սաստիկ համմիջ :

Ծաղկին կոթերը որ ՃԻՐԱՆՔ ՄԵՆԱԿԻ կըսուին, բարակ են, բազմաճիւղ, գորշախառն, սաստիկ կըհոտին. եւ իւղագործութեան մէջ կըգործածուին :

Ամէն տեղ իբրեւ համեմ խոհակերոցներու մէջ կըգործածուի մեխակը, եւ մանաւանդ Արեւելք, իսկ Եւրոպայի մէջ քանի կերթայ կըպակսի տաք-ցուցիչ ու պնդացուցիչ բնութեանը համար : Մեխակի իւղն ալ քէ իբրեւ անուշահոտութիւն կըգործածուի, եւ քէ փտտած կամ ցաւած ակուաներու դեղ, որ վրանին դրուելով ցաւած ջիղը կայրէ ու ցաւը կանցընէ. բայց զգուշանայու է որ քովի ողը ակուաներուն չղըպչի, վասն զի կրնայ փտութիւն պատճառել :

ՁՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ԴԱՐՈՒՆ ՄԷՋ ՄՈՒՐԱՅԿԱՆԸ.

Յովնանէս Թուլեր, անուանի դոմինիկեան կրօնաւորը որ 1379ին վախճանած է, կըպատմէ քէ օր մը եկեղեցւոյ մէկուն դրան առջեւ մու-

րացկան մը տեսեր է ոտքերը աղտոտ ցեխոտ եւ հագուստը պատռուած : Մօտեցեր անոր ու — Աստուած քեզի բարի լոյս պարգեւէ, ըսեր է : — Բարի լոյս, կանջեր է մուրացկանը. չար լոյս երբեք չեմ ունեցեր որ Աստուած այսօր բարին տայ ինծի : — Ինչո՞ւ այսպէս պատասխան կուտաս, կրկներ է Թուլեր. լաւ է ուրեմն, Աստուած զքեզ երջանիկ ընէ : — Այս խօսքերդ ինչ կընշանակեն. ես ոչ երբեք դժբախտ ապերջանիկ եղեր եմ :

Թուլեր աղքատին այս խօսքերուն վրայ զարմացած կաղաչէ որ միտքը աւելի լաւ բացատրէ :

— Գլխուս վրայ, կըսէ անիկայ : Ինծի բարի լոյս մաղբեցիր, եւ ես հրամանոցդ գրուցեցի որ ոչ երբեք չար լոյս ունեցեր եմ : Երբոր անօթի կըմնամ՝ զԱստուած կօրհնեմ. երբոր կըմբսիմ, երբոր անձրեւ կուգայ, ձիւն կիջնայ, գլխուս վրայ կարկուտ կըբափքըփի, երբոր օդը բաց կամ գոց է՝ զԱստուած կօրհնեմ. երբոր խեղճ արհամարըռած, անօգնական ու անխնամ երեսի վրայ կըմնամ՝ դարձեալ զԱստուած կօրհնեմ : Ասոր համար երբոր ինծի երջանկութիւն մաղբեցիր, պատասխան տուի քէ ոչ երբեք դժբախտ եղեր եմ, վասն զի միշտ ջանացեր եմ Աստուծոյն իմոյ կամքը կատարել, եւ բոլոր իմ կամքերս անոր կամացը համաձայնել, որպէս զի ինչ որ ինքն ուզէ՝ ես ալ նոյնն ուզեմ :

— Բայց ինչ կընես քէ որ Աստուած զքեզ դժոխք իջեցընէ :

— Զիս դժոխք իջեցընէ, կըպատասխանէ մուրացկանը. քէ որ այնպիսի բան մը ընէ, երկուքեւ ունիմ, անոնցմով զինքը կըզրկեմ, որոց մեկը խոնարհութիւնն է եւ միւսը սէր. եւ այսպէս զինքը պինդ գրկելովս պէտք է որ ինքն ալ հետս դժոխք իջնայ, ուր աւելի երջանիկ կըլլամ իրեն հետ՝ քան քէ առանց իրեն արքայութեան մէջ :

ՔԱՂԱՔԱՂԱՐՈՒԹԻՒՆ

(Շարայարութիւն. Տես էջ. 44. 103.)

Գ.

ՈՒՐՈՇԻ ԱՆՀԱՆԳՍՏՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏՃԱՌՈՂ ԲԱՆԵՐՈՒ
ՄԷՋ ԱՆԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ.

1. Սաստիկ ու բարձրաձայն կըփռնգտայ, եւ բերանը քաշկինակովը չզոցելով՝ վրան գլուխն ու բոլոր քովինները քքով ու խլինքով կըլեցընէ :

2. Քովը կեցողին երեսն ի վեր կըհազայ՝ առանց բերանը ձեռքովը գոցելու : Ցած ձայնով խօսելու տեղ կըպոռայ կըպոռջրտայ :

3. Բազմութեան մէջ քրին տակէն կերգէ, կը-

սույէ եւ կամ մատուրներուն ձայն հանել կուտայ, որով ընկերութենէն ձանձրանալը ամենուն կը յայտնուի :

4. Երբոր զինքը նստելու հրամցընեն, ամենէն լաւ արուր կընտրէ, քաշկըռտելով կըբերէ եւ ուրիշներուն արգելք եղող տեղ մը կըդնէ :

5. Մեկու մը հետ խօսած ժամանակը կերթայ քիբը կըմտնէ ու շնջովը երեսը կըլեցընէ : Անդադար ճրագին առջեւէն կանցնի կըդառնայ, եւ կամ կերթայ դիմացը կընստի ու ամենուն լոյսը կըխափանէ :

6. Յանկարծակի ճրագը մեկուն աչքին կըմօտեցընէ կամ կըհեռացընէ :

7. Քովի կեցողին երեսն ի վեր փչելով ճրագը կըմարէ :

8. Ձեռքը քթախոտի թուփ որ անցնի, կըբանայ կըփչէ ու աչքդ քթախոտով կըլեցընէ :

9. Կրակն անանկ կըփչէ որ աչքդ՝ վրադ գլուխդ մոխրով ու ծխով կըլեցընէ :

10. Ախոռ կերթայ ու վրան գլուխը հոտեցընելով վեր կեցէ, բոյոր տունը գարշահոտութեամբ կապականէ :

11. Մագերը քովինին աչքը խորելու պէս կըմօտենայ անոր :

12. Քովիններուն վրայ կըկոքընի ու ջմտածեր որ զանոնք կըլողենցընէ :

13. Քովինները կըհրէ կըհրմըշտըկէ : Տան մէջ քալած ժամանակը սաստիկ ուժով կըկոխէ ու ոտքին անախորժ ձայնովը զամենքը անհանգիստ կընէ :

14. Առանց զգուշութեան կահ կարասեաց վրայ կոքընելով զանոնք կաւրէ կամ կաղտոտէ :

15. Ուրիշի առջեւ անդադար բարձր ձայնով քիբը վեր կըքաշէ, ասդին անդին կամ կրակի վրայ կըքքնէ ու բնաւ ջմտածեր որ կընայ դիմացինին սիրտը խառնուի :

16. Պատուհանէն վար կըքքնէ, ջուր եւ ուրիշ բան կընետէ ու ջմտածեր որ կընայ անցնողներէն մեկուն գլուխը գալ :

17. Ուր որ կըմտնէ դռները բաց կըթողու, եւ միշտ ետեւէն մեկը պէտք է որ զանոնք գոցէ. չգիտեր որ մարդ դռները գտածին պէս պէտք է թողու, բաց գտաւ նէ՝ բաց, գոց գտաւ նէ՝ գոց :

18. Խօսակցութեան մէջ ամենեւին գէշ ու սխալմխալ խօսելէն չզգուշանար :

19. Շենքով շնորհքով բարեւ տալ անգամ չգիտեր. բարեւ տամ ըսելով շանը բաքին վրայ կըկոխէ, քովի կեցողը կըհրէ, արուր կըշրջէ եւ կամ ետին կեցող տղան գետին կըձգէ :

ԲԱՆԱԼԻ ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵԱՅ .

(Շարայարութիւն. Տես էջ 18, 43, 67.)

Ինչէն է որ բաց տեղ փռուած լաթերը աւելի շուտ կըջորնան քան թէ գոց սենեկի մը մէջ փռուածները :

— Վասն զի հովէն կաւուրի կերթայ բաց լաթերուն խոնաւութիւնը, եւ շոգիացումը դիւրաւ կըլլայ :

Ինչո՞ւ համար է որ շոգիացումը խիստ շուտ կըլլայ բարձր լեռներու վրայ :

— Վասն զի բարձր լեռներուն օդը աւելի նօսր է քան թէ դաշտերուն երեսի օդը :

Ինչէն է որ երբեմն անտառի մը ծառերուն տակի խոտերը դալար մնացած կըլլան, մինչդեռ անդին դաշտերուն մէջի կամ բաց լեռներուն վրայի խոտերը չորցեր են :

— Վասն զի Ա, ծառերուն բարձր ճիւղերն ու տերեւները չեն թողուր որ արեւը հոն զարնէ եւ շոգիացումը սաստկանայ .

Բ, ծառերուն տերեւները այնպէս կըծածկեն տակի խոտերն որ այն տեղի օդը դժուարաւ կըփոխուի, եւ գրեթէ միշտ լեցուն է խոնաւութեամբ :

Ինչէն է որ խորունկ ձորերը, շտեմարանները եւ ուրիշ գետնափոր տեղուանք միշտ խոնաւ են :

— Վասն զի Ա, արեւուն ճառագայթները անոնց մէջ չեն զարնէր .

Բ, անոնց մէջի օդը դժուարաւ կըփոխուի .

Գ, Այն օդը միշտ շոգիով լեցուն է :

Ինչէն է որ պարտիզպաններուն այլ եւ այլ բուսոց վրայ դրած ապակիէ անօրներուն տակի հողը խոնաւ կըլլայ, մինչդեռ անոնց քովերուն հողը չոր ու փխրուն է :

— Վասն զի ապակին ջրոգուր որ գետնին շոգիացմամբը եւ մանաւանդ մէջի բոյսերուն արտաշնչութեամբը ձեւացած գոլորշին դուրս ելլէ :

Ինչէն է որ ամառները շատ անգամ ջրամբարները կըցամքին :

— Վասն զի անոնց ջրոյն շոգիացումը շուտ շուտ կըլլայ՝ Ա, արեւուն ճառագայթից տաքութենէն .

Բ, ջրին ցամքելովը. Գ, օդոյն անօսրանալովը :
 Ինչէն է որ շատ անգամ ամառ ատեն ճահիճ-
 ները, լճակները, վտակները եւ ուրիշ ջրոտ
 տեղեր կը ցամքին :

— Վասն զի անոնց ջրերը մեկդիեն շոգի կը-
 դառնան ու մեկայ կողմանէ անձրեւով չեն նորո-
 գուիր :

Շոգիացումը ինչ փոփոխութիւն կը պատճառե-
 այլ եւ այլ նիւթոց մէջի ջերմութեանը վրայ :

— Շոգիացեալ հեղանիւքը՝ շոգի տուող նիւ-
 րոյն տաքութեան մէկ մասը ինքը կը ծծէ :

Թէ որ մատիդ ծայրը քրջես բերնովդ ու օդին
 մէջ բռնես, ինչո՞ւ համար ցրտութիւն կ'իմանաս :

— Վասն զի բուքը խիստ շուտով շոգի կը դառ-
 նայ, շոգին ալ մատին տաքութեան մէկ մասը
 կը ծծէ՝ իրեն կը քաշէ, անով պաղութիւն կը պատ-
 ճառի :

Ինչէն է որ կաշիիդ վրայ քիչ մը երբ որ դնես՝
 սաստիկ ցրտութիւն կ'իմանաս :

— Վասն զի երբը խիստ շուտ կը շոգիանայ եւ
 շատ ջերմութիւն կը ծծէ, անով սաստիկ ցրտու-
 րիւն կը պատճառի :

Երբոր մարդուս մարմնոյն մեկտեղը բորբո-
 քումն եղած է, երբը ջրէն ինչո՞ւ լաւ է տաքու-
 րիւնը առնելու համար :

— Վասն զի աւելի բոջական ըլլալով՝ աւելի
 ալ շատ տաքութիւն կը քաշէ :

Այրուքի մը վրայ երբ դնելը ինչո՞ւ համար
 աղէկ է :

— Վասն զի երբը խիստ շուտ կը շոգիանայ,
 շոգիացումն ալ այրուքին տաքութիւնը կը տանի :

Ոտքերնիս կամ հագուստնիս քաց եղած ատենը
 ինչո՞ւ կը մըսինք :

— Վասն զի ոտքի ամաններուն ու հագուստնե-
 րուն խոնաւութիւնը շուտ մը կը շոգիանայ, եւ
 այն շոգիացումը մեր մարմնոյն տաքութեան մէկ
 մասը կ'առնէ կը տանի, անով կը մըսինք :

Մեկուն ոտքը կամ հագուստը քրջուելով՝ ինչո՞ւ
 հարբուիս կը լլայ :

— Վասն զի շոգիացմամբ մարդուս մարմնոյն
 երեսնէ այնչափ ջերմութիւն կ'ելլէ որ անոր սովո-
 րական տաքութեան աստիճանը շատ կը պակսի,
 ուստի մարդուս առողջութիւնն ալ կայացի :

Ինչո՞ւ համար վնասակար է քաց սաւաններու
 մէջ կամ քաց լաբերով քնանալը :

— Վասն զի լաբերուն քացութիւնը շոգի դառ-

նալու համար՝ մարդուս մարմնէն անդադար տա-
 քութիւն կը քաշէ. անով կենդանական ջերմու-
 րիւնը իր սովորական աստիճանէն վար կ'իջնայ :

Մարդուս մարմնոյն սովորական ջերմութեան
 պակսելովը ինչո՞ւ համար առողջութիւնը կը վնա-
 սուի :

— Վասն զի արեան շրջանին՝ զուգակշու-
 րիւնը կ'աւրուի. մարմնոյն երեսը պաղելով՝
 արիւնը դեպ ի ներքին գործարանները կը քշուի,
 անոնք ալ աւելորդ արեամբ լեցուելով նեղութիւն
 կը քաշեն :

Ինչէն է որ նոյնպէս չմսի մարդ երբոր քրջուած
 լաբերուն վրայէն մաքիւնքոշ մը այսինքն անքաց
 վերարկու մը հագնի :

— Վասն զի այն վերարկուն ամենեւին ջուր
 չծծելով՝ արգելք կը լլայ շոգիացման. եւ երբոր
 հագուստներուն խոնաւութիւնը շոգիանալ չկա-
 րենալ՝ մարմնոյն ջերմութիւնը չպակսիր :

Այս սկզբամբ ջրաբուծութիւնն ալ կը բացա-
 տրուի :

Ինչէն է որ նաւավարները հարբուիս չեն ըլլար՝
 քեպէս եւ շատ անգամ բոլոր օրը ջրի մէջ են :

— Վասն զի Ա, ծովուն աղը շոգիացման քիչ
 մը արգելք կը լլայ, եւ տաքութիւնը անոնց մար-
 մնէն կամաց կամաց պակսելով՝ առողջութիւննին
 չայլայիր :

Բ, ծովուն աղը գրգռիչ գորութիւն մը ունենա-
 լով՝ մարմնոյն մէջի արեան շրջանը կ'անոնի մէջ
 կը պահէ :

Երբոր տաք սենեկի մը գետինը պաղ ջուր
 սրսկես՝ ինչո՞ւ համար կը պաղի :

— Վասն զի սրսկուած ջուրը սենեկին տաքու-
 րենէն շուտ մը շոգի կը դառնայ, եւ որովհետեւ
 շոգիացմամբ ջերմութիւնը կը ծծուի, սենեակն ալ
 կը պաղի :

Ինչէն է որ փողոցները ջրոտին նէ՝ աւելի զով
 կը լլան :

— Վասն զի ջրոյն շուտ մը շոգի դառնալովը
 ջերմութիւնը կը քաշուի :

Սաստիկ անձրեւէ մը ետքը օդը ինչո՞ւ կը պաղի
 ամառ ատեն :

— Վասն զի քրջուած գետինը շոգի դարձնե-
 լով իր խոնաւութիւնը՝ տաքութիւնը կը կորսն-
 ցնէ, եւ ամեն անգամ որ գետինը պաղի՝ օդն
 ալ կը պաղի :

Ինչէն է որ երբոր ձեռքդ տաք ջրով լուանաս՝
 կը պաղի :

— Վասն զի ձեռքին երեսն տաք ջուրը շուտ կը շոգիանայ, եւ շատ մը տաքութիւն կ'առնուկաշիեն :
Ընդհանրապէս ամառն ու աշնան ատեն՝ ծախու կարագին երեսը ինչո՞ւ համար բաց լաթով կը ծածկեն :

— Վասն զի Ա., բաց լաթը չբողուր որ կարագին վրայ արեւ զարնէ ու հալեցնէ :

Բ., բաց լաթին շոգիացմամբ կարագը բարմ ու պինդ կը մնայ :

Ինչո՞ւ համար ձկնաժառանգները իրենց ծախելու ձկներուն կողովին վրայ բաց լաթ մը կը ձգեն :

— Վասն զի Ա., բաց լաթը չբողուր որ արեւը զարնէ ձկներուն վրայ ու աւրէ գիրենք :

Բ., բաց լաթին շոգիանալովը ձկները բարմ կը պահուին :

Ինչէն է որ ընդհանրապէս անձրեւոտ ամառն ետեւ ցուրտ ձմեռ կը լլայ :

— Վասն զի ամառը եղած շոգիացման շատութենէն՝ գետինն տաքութիւնը շատ պակսած կը լլայ, անով օդն ալ աւելի կը պաղի :

Հնդկաստան տան մէջի սենեակները շատ անգամ իրարմէ բաժնուած են կտակէ կամ ուրիշ նիւթերէ վարագոյններով որ ստեպ ստեպ պաղ ջրով կը քրջեն, ասոր պատճառն ինչ է :

— Վասն զի Ա., կտակն ու անոր նման լաթերը ջերմութեան համար գէշ հաղորդարար են :

Բ., անոնց վրայ սրսկուած ջրոյն շուտ մը շոգի դառնալովը՝ սենեկին մէջի տաքութիւնը 10 կամ 15 աստիճան վար կիջնայ :

Ինչէն է որ հիմա Անգղիա աւելի տաք է քան քէ ատենով՝ որ այնչափ շատ ջերմալ կը լլար հոն :

— Վասն զի հիմա ջրոտ տեղուանքը չորցուած ու երկիրը լաւ մշակուած է :

Ինչէն է որ երկրի մը ջրոտ տեղուանքն որ չորցնեն՝ տաքութիւնը կը շատնայ :

— Վասն զի երկրին ցամքելովը շոգիացումը կը պակսի, եւ այն ատեն աւելորդ խոնաւութիւնը շոգի դառնալով՝ գետնին տաքութիւնը չպակսի :

Երկրի մը տաքութիւնը մշակութեամբ ինչո՞ւ կ'աւելնայ :

— Վասն զի Ա., ցանկերն ու կարգաւ շարուած ծառատունկերը կը շատնան :

Բ., գետինը աւելի լաւ կը ցամքի :

Գ., ընդարձակ անտառները կը կտրուին :

Յանկերն ու կարգ կարգ տնկուած ծառերը ինչո՞ւ համար երկրի մը տաքութիւնը կ'աւելցնեն :

— Վասն զի երկիրը հովերուն դէմ կը պաշտպանեն, եւ շոգիացումը կուշացնեն :

Թէ որ ցանկերն ու կարգաւ տնկուած ծառերը երկրին տաքութիւնը կ'աւելցնեն, անտառները ինչո՞ւ համար նոյն երկրին ցուրտը կը սաստկացնեն :

— Վասն զի Ա., անտառները՝ երկրին վրայէն անցնող ամպերը կը բռնեն ու կը խտացնեն :

Բ., չեն բողուր որ գետինը արեւ տեսնէ ու հով առնու :

Գ., անտառներուն գետինը միշտ ծածկուած է երկայն ու բաց խոտերով, փտտած տերեւներով ու քանձր մացառներով :

Դ., մեծամեծ անտառներու մէջ միշտ կը գտնուին խորունկ փոսեր ու ջրոտ եւ ճախճախուտ տեղեր :

ՆԻՆՁ ԵՒ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԲՆՈՒԹԵԱՆ.

Երբոր այգեկութքը կը մըննայ ու լիաբուլիս հնձաններէն զուարթարար գինին տակառներու մէջ կամփոփուի, ետեւէն գիշերուան պահապանի պէս ծանր ծանր քալելով կուգայ աշունը, բնութեան կենդանութիւնը կը տանի, երկրիս հանգչէ կըսէ, եւ այնպիսի տխրութիւն կը տիրէ չորս դին, որ կարծես քէ մէկ մըն ալ յաւիտեան ուրախութիւն ու զուարթութիւն պիտի չտեսնուին : Թանձր մշուշ մը մթնոլորտը կը պատէ, արեգակն ամպերու մէջէն երբեմն երբեմն կերելայ ու կը պահուրտի աներեւոյթ կը լլայ. տկար ճառագայթները տերեւամերկ ծառոց ծայրերուն զարնելով՝ վերջին ողջոյնը կուտան : Սուգ կը մտնէ բնութիւնը, ծաղիկը երերուն ցօղնոյն վրայ կը քարշամի, տերեւները կը քափքրփին ու անցաւորաց ոտքին տակ կը քաւալին, կը պտուտկին : Ագուաք իրիկուան դէմ վերջալուսի ժամանակ երամովին բլրակներուն վրայ կը քուլտին, եւ իրենց սրածայն կոիչներովը բնութեան մահը կը գոմեն : Իսկ երկինք փոխանակ իր լուսապայծառ աստղերը մեր գլխուն վրայ շողացնելու, տերեւագուրկ ծառոց կմախներուն մէջէն ցուրտ մառախուղ կիջեցնէ, որ ճիւղէ ճիւղ իր արտասուաց ոլոռնաձեւ շիթքը մեռած տերեւներուն վրայ կ'արեցնելով՝ մեռեալ բնութեան գերեզմանին վրայ կողբայ :

Այս ընդհանուր տխրութեան վրայ շատ չանցնիր՝ ձմեռը կուգայ. ձիւնը կիջնայ եւ մինչեւ մարդուս ոտքին ձայնը կը լսափանէ : Մարդս լռեալ դադարեալ երկրիս վրայ ստուերի մը պէս լոկի մնչիկ կանցնի. եւ կը կարծուի քէ ալ ամեն

բանի վրայ նոյն տրտմական քողը պիտի պատէ, գեղատեսիլ սիրուն վարդը ոչ եւս իր քաղցր հոտովը մեր սիրտն ու միտքը պիտի զուարճացնէ, եւ չորցած տձեւ որբերն ոչ եւս տերեւագարդ պիտի գեղեցկանան ու ծիրանեփայլ ողկոյզներով տեսողաց զուարթամտութիւն պիտի ազդեն :

Մի փութար. երկայնամիտ եղիր քիչ մը. բնութեան այս համատարած համրութիւնն ու անկենդանութիւնը տեսնելով մի յուսահատիր. գիացիր որ պատրաստութեան հետ է որ նորափետուր կեանքով մը երեւնայ. յոգնած տկարացած ոյժն ու կարողութիւններն անձայն կընորոգէ կըսրէ, որպէս զի զարնանային արեգական գեղածիծաղ ճառագայթը վրան զարնելուն պէս, նորէն յերեւան գայ, ինքզինքը ցուցնէ, ամենաբեր ձեռք. այն ատեն յարութիւն կառնուն կանաչագեղ ծառք եւ ծաղկունք, երփներանգ կըզարդարուի երկիրս, եւ մէկ օրուան մէջ դարձեալ ականատես կըլլայ մարդ առոյգ բնութեան բիրապատիկ սքանչելեացը, եւ բիր փառք եւ գոհութիւն կըմատուցանէ այն հիասքանչ բնութեան բարեխնամ Արարչին :

ՏԱՆՏԻԿԻՆ.

Առաքինի, պարկեշտասուն, բարեկիրք եւ ժրագլուխ տանտիկին մը անգին ու դժուարագիտ զանձ է, վասն զի իրմէ կրկախուի տանը յաջո՞ղութիւնը, տղոց քաջողջութիւնն ու տանտիրոջ բարօրութիւնը: Բարւոյն ու միանգամայն գեղեցկին կըզբաղի, վասն զի բնակարանին կարգաւորութիւնն արուեստահնար ձեռագործի կընմանի, զոր ամէն օր կըստեղծէ ու կընորոգէ: Ժրագլուխ տանտիկինը պէտք է որ կանանց ամէն կատարելութիւններն ունենայ, այսինքն կարգաւորութիւն, մաքրասիրութիւն, բարակամտութիւն, բարեսրտութիւն, աշխոյժ, արթնութիւն եւ քաղցրութիւն: Քայքայած հարստութիւնները կըդարմանէ, բարեկեցութիւնը հարկստութեան կըդարձընէ, եւ կարօտութիւնը բարեկեցութեան: Բոյր տանը հոգն ու կառավարութիւնը իր վրայ է, սիրով կըվարէ իշխանութիւնը, զամենքը գոհ կընէ, եւ սակայն բազաւորէ մը, իշխանէ մը աւելի իրական է իշխանութիւնը եւ դիւրատար: Թագաւոր մը որչափ ալ ճարտար ըլլայ, կընայ իր բազաւորութիւնը երկնքի վնասներէն ազատ պահել, արգիլել որ անձրեւը, կարկուտն ու պատերազմը ճամբաներն

ու արտերուն հունձքը չապականեն: Ո՞ր բազաւորը հոգւոց վրայ իշխանութիւն ունի, եւ կամ էրբ կընայ իր հպատակաց հրամայել որ խօսին կամ լռեն: Կենդանի ըլլան կամ անկենդան, ամէն բան իրմէ կըփախչին: Իսկ ընդ հակառակն տանտիկինն կարծես քէ իր ձեռքին մէջ կըբռնէ բոյր իր իշխանութեանը մէջ եղող բնակիչներն ու զանոնք զարդարողները: Ինքն է բոյր տանը հոգին ու կենդանութիւնը. այնպէս որ եթէ յանկարծ մէկ քանի օր հիւանդանայ, չկարենայ չորս դին վազելով իր կենսատու շնջովն ու խրախուսիչ խօսքերովն ամէն բան կենդանացնել, կարծես քէ բոյր տունը իրեն հետ կըհիւանդանայ ու տխուր լռութիւն մը վրան կըպատէ: Տանը մէջէն կաքսորէ կոպիտ անվայել խօսքերն ու գործքերը. իր ծառաներն, ինչպէս նաեւ իւր որդիքը կըկրթէ կըլուցնէ, եւ անոնցմէ մէկը չկայ որ նեղութիւն մը ունենայ եւ ինքը անոր քով ջհասնի ջրթեւցընէ կամ ջվերցընէ: Իրմով միշտ մաքուր է կան կարասին, եւ ձերմակեղենը միշտ ձիւնափայլ: Բնակարանին չորս դին իր խելքը կըփայլի, աշխոյժ ու գործունեայ հոգին ամէն տեղ կըտեսնուի, եւ ջրոյր որ բան մը փճանայ: Բոյր տանը մէջ սքանչելի ներդաշնակութիւն մը կըտիրէ. ամէն բան կարգաւորեալ, ամէնքը իրարու հետ սիրով, ամէն մարդ իր պարտքը գիտէ եւ կըջանայ զայն լաւ կատարել, որպէս զի տանտիկնոջ գոհ ու զուարթ նայուածքին արժանի ըլլայ: Այսպիսի տան մը մէջ ո՞վ չուզեր բնակիլ, ո՞վ չբաղձար այն երջանկութեան համն առնուլ:

Մեզմէ հագարաւոր տարի առաջ Սողոմոն իմաստունն ալ ժրագլուխ, այսինքն խելացի ու աշխատասէր կնոջ կատարելութիւնները դիտել, տանը կառավարութեանը մէջ ըրած զարմանալեացը վրայ հիացեր, ու իր հրաշայի գրջովը Առակաց գրքին մէջ զանոնք մանրամասն նկարել է. տեսնենք ինչպէս. « Ժրագլուխ կին մը որ գտնուի, կըսէ, ազնիւ քաբերէն ալ աւելի պատուական է: Էրկանը սիրտը անոր վրայ վստահ է եւ ոչ երբեք առանց աւարի տուն կըդառնայ: Ամենայն աղեկութեան մէջ իր երկանը միշտ գործակից կըլլայ, ու ոչ երբեք չարիք կըգործէ: Բուրդ ու կտաւ կըզտնէ, իր ձեռքովը կըբանի՝ գեղեցիկ բաներ կըշինէ:

«Վաճառականինաւու մը պէս հեռաւոր տեղերէ զանձեր կըծողմէ: Առաւօտանց կանուխ կեցի, ընտանեացը կերակուր՝ աղախիններուն ալ աշխատանք կըբաժնէ: Գեղեցիկ արտ մը որ տեսնէ՝

կրգնէ, ու իր ձեռքին արդիւնքովն այն երկիրը կըլցեցնէ : Մէջքը գօտի կապած, քեւերը սօքտած կաշխատի, վասն զի աշխատանքին անոյշ համը առեր է. իր ճրագը բոյոր գիշերը կըվառի ու ջմարիւր : Ձեռքը անդադար աշխատութեան հետ է, մատուրներն ալ առանց ձանձրանալու իլիկ կըդարձնեն : Ձեռքը բաց է աղքատաց ողորմութիւն տալու, եւ իրեն արդիւնքէն տնանկին ալ բաժին կըհանէ : Էրիկը դուրս տեղ մը ուշանալու ալ ըլլայ՝ տանը համար ամենեւին հոգ չըներ : Բոյոր իր տնեցիքը երկերկու ձեռք հագուստ ունին : Էրկանը համար ազնիւ ու բարակ կտաւ եւ ծիրանի պատրաստեր է, իրեն համար ալ վերարկուներ : Ամենքը մատով կըցուցնեն անոր Էրիկը դռներուն մէջ, այսինքն երբոր իր երկրին ծերերուն եւ ուրիշ պատուաւոր բնակիչներուն հետ ժողովքի նստած ըլլայ : Կտաւներ գործեր ու վերարկուներ շինէր՝ Քանանացւոց կըծախէ : Բերանը չափով ու խելացի խօսքերով կըբանայ, խօսքերուն մէջն ալ գեղեցիկ կարգ մը դրած է : Ոյժն ու մեծվրայելջուիւնն իրեն հագուստի պէս եղած են, ու կենացը ետքի օրերն ուրախ պիտի ըլլայ : Իր տանը ամէն ճամբաներն ալ գոց ու զգուշաւոր են, եւ ոչ երբեք պարապ կենալով հաց կուտէ : Ըրած ողորմութիւններովը զաւկներն աղէկ կըմեծնան. երիկն ալ կըգովէ զինքն ու կըսէ .

« Շատ աղջիկներ հարստութիւն դիգեր ու մեծցեր են, բայց դու ամենէն ալ վեր անցար : Փուճ զարդարանք ու գեղեցկութիւն չկայ վրադ. վասն զի խելացի ու բարեպաշտ կինն օրհնենք կըլսէ, ինչպէս որ ինքն ալ երկիւղած մարդիկը կըգովէ : Իր շրքանց պտուղը տուէք իրեն, ու երիկն ալ դռներուն մէջ գիւցեցէք. վասն զի ամէն բանի մէջ երիկը կնոջը ճամբայ պիտի ցուցնէ, եւ ինչուան ետքը յաջողութիւն պիտի գտնեն : »

Այս փառաւոր գովեստից բոյորովին արժանաւոր կըլլային մեր ազգին տանտիկին խաբունները քէ որ քիչ մը աւելի դաստիարակութիւն ու գիտութիւն ունենային :

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ ԹՈՐՀՐԴԱՅՈՒԹԻՒՆ.

Մեր օրերը շատերն ուսումնական ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ հետ կըշփոթեն, որ իրարմէ բոյորովին տարբեր բաներ են :

Լեզուագիտութիւն, պատմութիւն, գիտու-

թիւնք, օրենսգիտութիւն եւ ուրիշ որ եւ իցէ բան որ գրքերէ կըսովրինք՝ ՈՒՍՈՒՄԸ կըսուին : Իսկ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ կըսովրեցնէ կրօնք, բարոյական, գաշխարհ ու ինքզինքը ճանչնալ եւ ուրիշի հետ վարուիլ : « Գիտութեանց ամենէն դժուարն ու ամենէն օգտակարը այս է, եւ սակայն ամենէն քիչ ասոր վրայ փոյթ կըտանին մարդիկ » կըսէ Ռոյէն : Ասիկայ ձեռք բերելու համար հարկաւոր չէ աչքին առջեւ ունենալ ոչ բառգիրք, ոչ աշխարհացոյց տախտակներ, ոչ երկնագունտ եւ ոչ չափագիտական ձեւեր, այլ բարի խրատներ ու մանաւանդ բարի օրինակներ :

Հիմա դպրոցներու մէջ ուսում միայն կայ, այն ալ ամենուն մէջ չկայ. անոր համար ծնողաց կիյնայ որ իրենք իրենց զաւակաց դաստիարակութիւն տան : Երանի այն տղոց որ լաւ ապրելու համար հօրերնուն ու մօրերնուն կենացը հետեւիլը բաւական է իրենց :

Այս բանիս համոզուած են նաեւ Փարիզու Հայկազեան Վարժարանին վերատեսուցները, եւ ամէն ջանք կընեն եւ պիտի ընեն միշտ որ նոյն վարժարանին ընտիր ու սակաւագիւտ ձիրքերէն մէկն այն ըլլայ, որ գիտնայ ուսման հետ անբաժանելի կերպով միացընել դաստիարակութիւնը. վասն զի առանց հոգւոյ եւ սրտի կրթութեան որ դաստիարակութեան քաղցրահամ պտուղն է, մտքի կրթութիւնը մեծ արդիւնք մը չկրնար ունենալ :

ԹՈՒՉ ԱՍՏՂ ԿԱՄ ԱՍՈՒԱ.

Թոիչ աստղ կամ Ասուպ (étoile filante) կըսուին այն լուսաւոր մետեորաները կամ օդերեւոյթներն որ պարզ գիշերները շատ անգամ երկինքը կըտեսնուին ու երկնքէն վար ընկած աստղի պէս կերեւան աչքերնուն : Կըկարծուի քէ մոլորակային փոքրիկ մարմիններ են ասոնք, որ արագութեամբ մեր մթնոլորտէն անցած ատեննին օդուն հետ շփուելով կըբռնկին. եւ երբոր մեր մոլորակին այսինքն երկրիս ձգողութեանը չկարենան յաղթել, վար կիյնան ու օդաքար կամ շանթաքար (aérolithe) կըսուին :

Թոիչ աստղերը երբեմն մինակ կիջնան, եւ երբեմն բազմութեամբ մեկտեղ : Թեպէտեւ ընդհանրապէս տարուան մէջ ամէն ատեն կերեւնան, բայց նոյեմբերի 13ը եւ օգոստոսի 10ը ամենէն աւելի բազմաթիւ երեւցած ժամանակներն են. սակայն Պ. Քուլմիէ-Կրավիէ զաղդիացին որ շատ տարիներէ ի վեր անձանձիր հրային մետեորա-

ները դիտելու հետ է, կըսէ թէ հիմա նոյեմբերի 13ին առաջուան ջափ ասուպ չհրեւնար : Այս կարծիքն է նաեւ Պ. Պապինէ Փարիզու անուանի աստեղագիտը :

ԵՐԿԱՅՆԱԿԵԱՅ ՄԱՐԴՈՒ ՆԿԱՐԱԳԻՐ.

Հոջակաւոր Հուֆյանտ գերմանացի բժիշկը, որ 1836ին մեռած է, այսպէս կըստորագրէ երկայնակեաց մարդը :

Հասակը միջակ է բարեձեւ. դեմքը ոչ այնչափ գունաւոր, վասն զի դեմքին շատ գունաւոր ըլլալը, մանաւանդ պզտիկութեան ատեն, նշան է սակաւակեցութեան. մազերը աւելի խարտեաշ քան թէ սեւ. մարմնոյն մորքը պինդ՝ առանց կարծր ըլլալու. գլուխը միջակ մեծութիւն ունի. անդամներուն վրայ երակները որոշ կերեւան. ուսերն աւելի կտրած են քան թէ տալկած. վիզը շատ երկայն է փորը շատ դուրս ընկած չեն. ձեռուները խոշոր են՝ բայց խորունկ ակօսներ չունին. ոտուրներն աւելի լայն են քան թէ երկայն, եւ սրունքը գրեթէ կտր. կուրծքը լայն ու կամարածէ. ձայնը զօրաւոր եւ քաջահնչող. երկար ատեն շունջը կրնայ բռնել առանց նեղութեան : Ընդհանրապէս բոլոր անդամոցը մէջ կատարեալ ներդաշնակութիւն մը կըտիրէ. զգայարանքը առանց շատ փափուկ ըլլալու դիւրագգած են. երակին գարնուածքը ծանր եւ միակերպ :

Ստամոքսը զօրաւոր է, ախորժակը բաց եւ մարսողութիւնը դիւրին : Սեղան նստած ատենը վրան ուրախութիւն մը կուգայ. ամեն կերածէն համ կառնու. անոր համար այ կերակուրի ժամին մօտենալը սիրով կըյիշէ : Ծանր ծանր կուտէ, ջուր քիչ կըխմէ, վասն զի շատ ջուր խմելը աղեաց բորբոքմանը նշան է :

Ընդհանրապէս քաղցրաբարոյ է, կերպը սիրելի, բնութիւնը հաղորդական, ուրախ, զուարթ, դիւրաւ կըսիրէ ու կըյուսայ. ռիսկալութիւն, ատելութիւն եւ բարկութիւն հեռու են իրմէ : Կիրքերը միշտ մեղմ են. թէ որ յանկարծ բարկանայ նէ ալ, ամենեւին չվնասուիր, որովհետեւ օգտակար տաքութիւն մը, շինծու ջերմ մըն է այն եւ ոչ թէ դառնութիւն եւ յուզումն մաղձի : Միշտ գուարձալի բաներու վրայ կուգէ մտածել, բնութիւնն ու ընտանեկան կեանքը շատ կըսիրէ : Փառասիրութիւն եւ ազանութիւն ինչ ըսել է չգիտեր. եւ երկրորդ օրուան պատահելիք բաներուն վրայ

շատ ջմտածեր, որպէս զի նոյն օրուան ուրախութիւնը չայլայլի :

ՇԱՆ ՕԳՏԱԿԱՐՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՀԱՆԱՏԱՐՄՈՒԹԻՒՆԸ.

Շան օգտակարութեանն ու հաւատարմութեանը վրայ Փարիզու Սիէքլ օրագրոյն մէջ հետեւեալ պատմութիւնը կըկարդանք :

« Պ. Կարոյոս Լ..., մեկէն 520 ֆրանք առնելիք ունէր, եւ քանի քանի անգամ գնացեր ստակն ուզեր ու միշտ սնոտի խոստմունքներով ձեռնունայն ետ դարձեր էր : Օր մըն ալ վերջի աստիճանի կարօտութենէ ստիպեալ նորէն կերբայ որ ստակն ուզէ. եւ ինչ մեծ ու անակնկալ կըլլայ ուրախութիւնը երբոր պարտապանը կըհանէ մեկէն ձեռքը 500 ֆրանքնոց բուղբ մը եւ 20 ֆրանքնոց ոսկի ձեռքը կըդնէ : Թուրքը դրամանոցին մէջ կըդնէ, քիկնոցին գրպանը կըխորէ, ոսկին կըփոխէ՝ մանր ստակ կընէ եւ ճամբան որջափ աղքատ որ հանդիպի՝ ամենուն բան մը կուտայ : Ուշ ատեն այսպէս ուրախութեամբ շուտ շուտ քայելու ժամանակ որպէս զի բոլորովին մութը չկոխած տուն հասնի, վասն զի տունը Փարիզէն դուրս է եղեր, տերը կորսնցուցած տղմաբաբաւ սովալլուկ շուն մը քովը կուգայ ու չորս դին ցատքըտելով խեղճ կըբափէ : Կըխեղճայ վրան Պ. Կարոյոս, կըբռնէ կըշոյշ գայն ու հետը կառնու որ տուն տանի :

Ճամբան միտքը կուգայ որ կինը կենդանի չսիրեր, ուստի եւ իր հիւրը շատ սիրով պիտի ջընդունի. բայց որովհետեւ մութը կոխեր էր, միտքը կըդնէ թէ կրնայ առանց կնկանը ցուցնելու շունը ներս տանիլ, եւ կամաց կամաց անոր միտքը համոզել որ անտէր խեղճ շունը դուրս չընէ : Բայց առնալ կըմտնէ ջմտներ, կինը շունը կըտեսնէ ու կըսկսի երկանը երեսն ի վեր պոռայ կանչել որ գիտէ թէ շուն չսիրեր, ինչո՞ւ առեր հետը բերեր է : Խեղճ մարդը կըջանայ ինքզինքը արդարացընել, եւ անոր բարկութիւնը իջեցընելու համար « Ձեա գիտեր, հինգ հարիւր ֆրանք բերի քեզի կըսէ » եւ ձեռքը ծոցը կըխորէ որ դրամաբուղբը դուրս հանէ ցուցընէ. գլխուն ձիւն կուգայ երբոր կընայի որ գրապանակը (ճրգտան) ծոցը չկայ, ճամբան ընկեր է :

Այն կորստեան վրայ աւելի կըկատողի կինը, դառն խօսքերով երկանը անհոգութիւնը երեսը կըզարնէ, եւ տեսնելով որ շունը անկիւն մը քաշուած անձայն կեցեր կընայէր, վրան կըյարձակի

որ բարկութիւնը իրմէ հանէ. բայց ինչ մեծ կըլլայ զարմանքն ու խնդութիւնը երբ անոր բերնին մէջ կըզտնէ երկանը գրապանակը : Սաստիկ ուրախութենէն կըբռնէ կըպագնէ հաւատարիմ ու օգտակար շնիկը, եւ այնուհետեւ սիրով կըհոգայ ու կըղարմանէ զայն :

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՔ.

— Դաշխապագ քարերնիս իրարու հետ շփենք որպէս զի կայծ հանեն, բայց Աստուծոյ սիրոյն համար ըլլայ՝ իրարու զլուխ ջնետենք :

— Կեանքն ալ ծովու ջրոյն պէս դէպ ի երկինք ելլելով միայն կանուղնայ :

— Ամէն մէկ աստղ իր լուսոյն հետ սրտիս մէջ յուսոյ շառաւիղ մը կիջեցընէ :

— Թէ որ շատախօսք մեզի ծածուկ բան մը կըպատմեն այն պայմանաւ որ ուրիշին չըսենք, պատճառն այն է որ իրենք միայն կուզեն ամենուն իմացընել :

— Բարեկամութիւնն որ աշխարհիս վրայ գտնուած ամէն բանէ սակաւագիւտ ու քաղցր է, զոր աստուածոց կըզոհեն մարդիկ : — Անձնասիրութեան, շահասիրութեան :

— Առջի բարեգործութիւններդ կըջնջես քե որ ձոգչտանիս զանոնք երկրորդ եւ երրորդ բարեգործութեամբք չնորոգել : Հարիւր անգամ բարիք ըրէ տուր, մէկ անգամ մի տար ու մերժէ, այն մերժումը միտք կըմնայ, մէկայնոնք բոլոր կըմոռցուին :

— Ամօթխածութիւնն ու ցօղը շուք կըսիրեն. երկուքն ալ երկրիս լոյսը տեսնելուն պէս երկինք կըվերանան :

— Ո՛րջափ որ իմաստնոյն գիտութիւնը շատնայ, այնչափ ալ իր վրայ ունեցած վստահութիւնը կըպակսի նման արեգական որ ի՞նչափ բարձրանայ՝ այնչափ ալ շուքը կըքիջնայ :

— Բարբարոսի մը անցած ժամանակ աւագի վրայ ձգած ոտքին նշանը տեսնելով կըհաւատայ անաստուածը քե աշխարհիս վրայ կայ անիկայ, եւ չուզեր հաւատալ քե Աստուած կայ որուն ձեռքը բոլոր տիեզերաց վրայ դրոշմուած է :

— Կուզէի ժայռի նման ըլլալ որուն արմատները ծովուն մէջ կըտարածուին, գազարը երկինքը կընայի ու ոչ երբեք կըտատանի :

— Կուզէի այն բոջնեկին նմանիլ, որ ձիւղին վրայ կեցած՝ անոյշ հովէն կորորայ, արեւուն կենսատու ճառագայթները վրան կըզարնեն, եւ երգերուն ձայնը անդադար կապտագոյն երկինքը կըթռչին կելլեն :

— Վեհ ոգիք միայն կըհասկընան քե ճրջափ փառք ու պատիւ է մարդու բարի ու բարերար ըլլալ :

— Ստով մը յանցանք գոցելը անոր կընմանի որ մէկը բիծն հանեմ ըսելով տեղը խոշոր ծակ մը բանայ :

— Լռակեաց անմիտ մարդիկ բանալեօք կղպած պարապ դարաններու կընմանին :

ՕՐԷՆՔ ԸՆԴԴԵՄ ԱՐԲԵՅՈՒԹԵԱՆ.

Շուետի երկրին մէջ երբոր մէկը գինովնայ ու դուրսը հասարակաց տեղ մը գտնուի, առաջին անգամուն 15 ֆրանք տուգանք կուտայ. երկրորդ անգամուն 30 ֆրանք. իսկ երրորդ ու չորրորդ անգամուն պատիժներն աւելի խիստ են. ոչ միայն աւելի ստակ կուտայ, այլ նաեւ հասարակաց ընտրութիւններուն մէջ քուէ ձգելու եւ ընտրուելու կարողութիւնը կըկորսնցընէ, ու գինովութեանը յաջորդ կիրակին իր քաղի եկեղեցւոյն դրան առջեւ ցցի մը կապուած կըկենայ : Հինգերորդ անգամուն զգաստութեան տուն մը կըդրուի ու վեց ամիս չարաչար կաշխատի : Վեցերորդ անգամուն բանտ կերթայ :

Գինովութեան յորդորոշն ալ 15 ֆրանք տուգանք ունի. եւ քե որ գինովցուցածը չափահաս չէ՝ տուգանքը կրկին կըլլայ :

Գինով եկեղեցականէն պատարագելու իշխանութիւնը կառնեն. տերութեան պաշտօնի մէջ գտնուող աշխարհականն ալ պաշտօնէն կըձգուի :

Ոչ երբեք մէկը գինովութեանը պատճառաւ կընայ ըրած յանցանքէն արդարանալ :

Գինովութեամբ մեռած մարդը հասարակաց գերեզմատունը չթաղուիր :

ԿՇԻՌ ԵՐԿՐԻ.

Երկիրս կըկշռէ

6,700000,000000,000000,000000 հազարկրամ :

կամ

4,460250,000000,000000,000000 քաշ (օգգա) :

ՓԱՐԻՉԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

ՓՈԽՈՒՄՆ ՅԱՍՏԵԱՅ

ՎԱՂԱՄԵՌԻԿ ԱՊՐՈՑԵԱՆ ՊԱՅՍԶԱՍԻ.

Թեպետեւ մեր Աղանին ըստ իւր Աւետաբեր անուանակոչութեանը կրբադձայ միշտ աւետիս, ուրախական յուրեր տայ ազգերնուս, սակայն հարկ է որ երբեմն ալ սեւաթոյր քողով իր գուարթ ձակատը ծածկէ, ու տրտմազգեցիկ՝ ցաւայից յուրեր ալ տայ, մանաւանդ երբոր իւր բունոյն մօտ ի Փարիզ հանդիպին անոնք : Ամսոյս 27ին իրիկունը ըստ Եւրոպացւոց ժամը 10ին իւր հրեշտակատիպ հոգին աւանդեց առ Աստուած Մեծապատիւ Ապրոյեան Աբրահամ Աղային տասնամեայ որդին Պետրոսիկ՝ յանմխիթար սուգ քողով որդեսէր ծնողքն ու բովանդակ ազգատոհմը : Յուդարկաւորութեան հանդէսը 29ին օրը կեսօրունէ ետքը ժամը 4ին փառաւոր կերպով կատարուեցաւ. եօրը սեւազգեաց երկձի կառքեր դագաղին ետեւէն կըտանէին մայրաքաղաքիս մէջ գտնուած ազգայնոց մեծ մասը : Ննչեցելոյն զմուսած մարմինը Փեր-Լաշէզ ըսուած գերեզմանոցը յուդարկուելով առժամանակեայ դամբանի մէջ դրուեցաւ, մինչեւ որ ի ժամանակին իւր հայրենածին քաղաքը ի Զմիւռնիա տարուի :

Հանգուցելոյն յուդարկաւոր գնացող համազգի եղբարց զգացած ցաւը կրկնակի զգացինք մեք անոր համար որ առաջուց պատանւոյն ծանր հիւանդութեանը տեղեակ չէինք. մահուան գոյժն ալ խիստ ուշ մեզի հասնելով՝ եւ ոչ իբրեւ բարեկամ կարող եղանք տրտմայի հանդիսին ներկայ գտնուիլ, ուր փափաքելի էր մեզ առաջուց իմանալով՝ իբրեւ ազգային եկեղեցւոյ պաշտօնեայք առօք փառօք ազգային մատուռը բերել գայն, վրան ննչեցելոց սուրբ պաշտօնը կատարել ի մխիթարութիւն ցաւայից ծնողացը եւ համօրէն

իսկ՝ ազգին : Այսու ամենայնիւ մեզի պարտք սեպեցինք երկրորդ օրը մէկէն երբալ որդեկորոյս ծնողաց մեր ցաւակցութիւնը յայտնելով զիրենք մխիթարել, եւ ննչեցելոյն կենաց մնացորդն ու ունեցած զարմանալի ձիրքերը իր եղբարցն ու քերցը մաղբել :

Այս երրորդ կորուստն է որ ազգերնիս Փարիզու մէջ կընէ. կըլիշեն անշուշտ ընթերցողք որ 1847ին վախճանեցաւ ազնիւ Սինանեան Յովհաննէս Աղան, այն ինչ դեղագործութեան արուեստը լաւ կերպով սովորելով՝ հայրենիքը դառնալու կըպատրաստուէր :

Երկրորդն եղաւ ազնուաբարոյ Պայեան Յարութիւն Աղան, որ բժշկութեան դժուարին արուեստը բազում յաջողակութեամբ առաջ տանելով լմրննալու վրայ էր՝ երբոր քիչ օրուան մէջ 1853ին իր մահկանացու կեանքը կնքեց : Իր քաղման հանդէսը Գերապատիւ Գաբրիէլ վարդապետը կատարած է մարդասիրաբար եւ ազգասիրաբար՝ մինչդեռ տակաւին Մխիթարեան էր վարդապետ, եւ քաղաքիս կղերը, եւս եւ իր ազգականութեամբը պարծեցող Խապարաճեան ալեգարդ վարդապետն այն յետին Մխիթարութիւնը լուսահոգի ննչեցելոյն կըզայնային, եւ իր սիրելի եւ մտերիմ բարեկամութենէն զրկուած ազգակցացն աղաջանացը անլսող կըլլային ... Այս մարդասիրական, ազգասիրական եւ քրիստոնէական վայել յանցանքին համար ալ Արժանապատիւ Գաբրիէլ վարդապետին լսած դառն յանդիմանութիւններն ու քաշած հալածանքները դեռ կենդանի են տնշուշտ ազգայնոց մտքին մէջ :

ԱՅՑՅԵԼՈՒԹԻՒՆ ԱՒՍՏՐԻՈՅ ԿԱՅՍԵՐ ԵՒ ԿԱՅՍՐՈՒՀԻՈՅ Ի ԴԱՄԲԱՆ ԴՍՏԵՐՆ.

Ազգային օրագիրներեն իմացած են մեր ընթերցողք Աւստրիոյ կայսեր նորածին աղջկանը յանկարծական մահը. մեք հոս բազապսակ ծնողացը անոր դամբանին վրայ ըրած այցելութիւնը պատմենք :

Աւստրիոյ կայսերական ցեղին գերեզմանատեղին Վեդարաւոր ըսուած կրօնաւորաց (քափուշին) եկեղեցւոյ տակնէ : Կայսրն ու կայսրուհին Լուքսեմպուրկի պալատէն ելան ծպտեալ եկան ու այն գետնավոր մահազեկոյց բնակարանն իջան ուր հանգչին շիջեալ փառք, մեծութիւնք եւ ունայնութիւնք աշխարհի. եւ իրենց այս ծնելատեք գրոյն եւ այցելութեանը վկայ ջահակիր յուսատու ծերունի վեդարաւոր կրօնաւոր մը միայն ունէին : Երկար ժամանակ վաղամեռիկ զաւակնուն դազաղին վրայ ընկած լացին ու աղօթեցին. կայսրուհին կրփափաքեր գէթ վերջին անգամ մըն ալ իր սիրելի դեռաբողբոջ դստրիկը տեսնել... մայրենի սիրոյն սաստկութեամբն անոր երկաթազամ պղնձապատ տապանը բափանցել մտնել եւ... բայց անկարելի... :

Տեսնելու արժանի տեսարան էր այն երկրիս ընդերացը մէջ շինուած ու ստուարակարկատ կամարներով պատած շիրիմները, ջահին բոցը որ տխրագին Մարիամ Թերեզա կայսրուհւոյն եւ Յովսէփ Բ կայսեր գերեզմանացը վրայ աղօտայոյս կը գարներ, բոկոտն քրճագգեաց կրօնաւորը որ լոխկ մնչիկ ու զարմացմամբ կընայէր երկրիս բազաւորին վրայ որ երկնից բազաւորին անդարձ ու անիմանալի վճռոյն առջեւը խոնարհած ընկած ցաւագին՝ ամուսնոյն բափած աղի արցունքները կը տեսներ, սիրտը եւս քան զեւս կը ճմլէր ու ճար մը չէր կարող գտնել... : Երբ հոն նոյն միջոցին ճարտարահան նկարիչ մը գտնուէր, զիտէ ինչ սքանչելի ու սրտաշարժ պատկեր մը կը նկարէր :

Եկածներնուն պէս մինակուկ առանց մէկ ուղեկցի դարձան գնացին չի ցաւօք եւ տրամուրեամբ իրենց բնակարանը, ուր այս կարեւոր հարուածէն ի վեր առանձնացած են՝ հեռի յամենայն զուարճութեանց եւ ի գբօսանաց :

ԼՈՆՏՐԱՅԻ ԵՐԳՈՒ ԳԼԽԱՌՈՐ ՎԱՃԱՌԱՆՈՅՆԵՐԸ.

Անցեալ տարի Լոնտրայի երկու գլխաւոր վաճառանոցներուն մէջ ծախուէր են 1,756,000 մորթած հաւ, այսինքն 1,266,000 Լէտընհոյ (Leadenhall) ըսուած վաճառանոցը, եւ 490,000 Նիւլկէր (New-

gate) ըսուածը. եւ 60,000 ողջ հաւ, 45,000 առաջնոյն, եւ 15,000 երկրորդին մէջ. 1,002,000 մորթած սագ (գազ), 888,000 Լէտընհոյ, եւ 114,000 Նիւլկէր. 383,000 մորթած բաղ (էօրտէք), 235,000 Լէտընհոյ, եւ 148,000 Նիւլկէր. 40,000 ողջ բաղ՝ իւրաքանչիւր վաճառանոցին մէջ 20,000. 124,000 մորթած հնդկահաւ, 69,000 Լէտընհոյ եւ 55,000 Նիւլկէր. որով բոլորը կընեն 3,565,000 հաւեղէն, որոց 2,523,000ը Լէտընհոյ վաճառուէր են, 842,000 ալ Նիւլկէր :

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.

Լոնտրայի մէջ 1856ին ծնան 86,833 տղայք, եւ մեռան 56,786 հոգի. ըսել է թէ օրը 238 կամ ժամը 10 հոգի ծնէր, եւ օրը 155 հոգի կամ ժամը 7 հոգի մեռէր են : Հաշուէր են նաեւ որ տարին գրեթէ 500 հոգի Թէյմս գետին մէջ ինքնակամ իրենք գիրենք կը խղղեն, եւ 5 հոգւոյ մէկը հիւանդանոցներու մէջ կը մեռնի :

— Նանսի քաղաքին ՅՈՅՍ ըսուած օրագրոյն մէջ ալ հետագայ զուարճալի վիճակագրութիւնը կը կարդանք :

Գաղղիոյ արեւելեան կողմի երկաթուղին ունի 473 շոգեկառք, 424 ածխարան, 9000 կառք ու բեռնակառք, որոց համար 70 միլիոն ֆրանք գնացեր է :

Թէ որ այս շոգեկառքերը, կառքերն ու բեռնակառքը քովէ քով շարելու ըլլանք, 65 հազարմէքր տեղ կը բռնեն :

473 շոգեկառքը 100,000 ձիու եւ կամ 1,200,000 զօրաւոր մարդու ոյժ ունին :

1856ին այս շոգեկառքերը, կառքերն ու բեռնակառքերը 150 միլիոն տեղ քայլեր են որ երկրիս արեւէն ունեցած հեռաւորութեանը չափ է : Շոգեկառքերը մինակ 10 միլիոն հազարմէքր տեղ քայլեր են, որ 30 անգամ երկրիս լուսնէն ունեցած հեռաւորութեանը հաւասար է :

Միջին համեմատութեամբ երկրի վրայ տարին մէկ միլիոն խորանարդ մէքր անձրեւ կուգայ որ ճիշդ այս շոգեկառաց մէջ գործածուած ջրոյն չափն է :

Թէ որ Սքրազպուրկի երկաթուղւոյն կայարանէն՝ մինչեւ Փարիզու երկաթուղւոյն կայարանը — որ իրարմէ 465 հազարմէքր հեռու են — նոյն

կայարաններու լայնութեամբնուբարձրութեամբը հանքային ածուխ լեցրնենք, հաւասար կըլլայ այս շոգեկառաց մէջ տարին վառուած ածուխին :

ԿԵՐՊԱՐԱՆՔԸ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԵԼ ՈՒՋՈՂ ԶԻՆՈՒՈՐ ՄԸ.

Անցեալ օր ձիաւոր զօրաց մէկը հագուած կապուած՝ եօթներորդ դասիկոնը բնակող յուսանըկարի մը գործարանը կերթայ որ կերպարանքը հանել տայ :

— Նստե, կըսէ, յուսանկարը. գլուխդ վեր բռնե, ձեռուրներդ ամփոփե, գործիքին ձեռմակ կետին վրայ նայե, երեսդ շատ մի կախեր, քիչ մը ժպտելու պէս ըրէ, ծնկուրներդ շատ մերկընցընէր...

Այն միջոցին զինուորին միտքը կուգայ որ ձին ալ մեկտեղ նկարել տայ :

— Թողութիւն կընես, Պարոն, կըսէ. միտքս փոխեցի, ձիոյս վրայ կուգեմ որ զիս քաշես :

— Այս ալ գեշ չէ, կըսէ ինքն իրեն յուսանըկարը. եւ զինուորին դառնալով « Հրամանքդ ալ, Պարոն, այն քելը կտրած զինուորին կընմանիս որ մեկալ օր եկեր ոտք կըկոխէր որ երկու քելն ալ ամբողջ հանեմ : Գիտցիր որ յուսանկարը տեսածը միայն կընայ հանել :

— Բայց ձիս կընաս տեսնել, որովհետեւ վարը դուռը կեցած է :

— Պէտք էր վեր բերէիր, կըսէ յուսանկարը ժպտելով :

— Հասկըցայ, հասկըցայ կըպատասխանէ զինուորը, որ քու բանդ չէ եղեր. պէտք էր մեկէն ըսէիր որ ձի շինել չես գիտեր : Հարիւրապետես խնդրեմ որ քեզմէ ճարտար արուեստաւոր մը ինծի ցուցընէ, կըսէ. եւ ուսերը քօթուելով դուրս կեցէ :

ԱՐԵԱՆ ՊԱԿԱՍՈՒԹԻՒՆԸ ԼԵՅԸՆԵԼՈՒ ՀՆԱՐՔ.

Մօտերս Սաքսոնիա Վայմարի մեծ դքսութեան ենա քաղաքին մէջ հետաքրքրական բժշկութիւն մը եղած է, զոր արժան կըհամարիմք մեր ընթերցողաց հաղորդել : Նոր գիտ մը գտնուած է որ արիւնհոսութեամբ կամ ուրիշ որ եւ իցէ պատճառով արիւնը հատած մարդոյն երակները կըբանան եւ առողջ արիւնոտ մարդու մը բացուած երակներու հետ կըհաղորդեն : Ամսոյս 20ին Մարքէն անուանով ճարտար բժիշկը բոլորովին անարիւն մնացած մանկամարդ կնոջ մը վրայ ասոր փորձն ընելով՝ մահուրէն ազատեր է զայն : Իր աշակերտներէն մէկը սիրով իր երակներուն արիւնը այս գեղեցիկ փորձին նուրիտեր է. եւ իր

անձնանուէր մարդասիրութեանը կենսատու պըտուղը տեսնելով ուրախացեր է :

ԶԻՈՒ ՄԸ ԻՐ ՏԻՐՈՋԸ ՎՐԱՅ ՈՒՆԵՑԱԾ ՍԷՐԸ.

Ձիաւոր զինուորին մէկը որ իր քսանամեայ ծառայութեանը մէջ տասներկէ տարի միակերպ նոյն ձիոյն վրայ հեծեր ու շատ պատերազմներու մէջ գտնուէր էր, այս տարի փետրուարի 20ին զինուորութենէ կազատի եւ ձին ուրիշի մը կըտորուի : Ազնիւ կենդանին այնչափ առջի տիրոջը հետ վարժեր ու վրան սէր կապեր է եղեր, որ կարելի չէ եղած անոր կորստեան ցաւը մոռնալ, եւ ուրիշի հետ վարժիլ : Օրերով ամենեւին բան չէ ուզած բերանն առնուլ, եւ մարտի 2ին մեռեր է : Այսպիսի տիրասիրութեան օրինակ մարդկանց մէջ ամենաքիչ կըգտնուի, բոլոր քէ կենդանեաց մէջ :

ԽՍՐԳԱՒՈՒԹԻՒՆ ՇԱՔԱՐԻ.

Այս օրերս Գերմանիոյ քաղաքներէն մեկուն մէջ գործաւորին մէկը 10 լիտր ծեծած շաքար կըզնէ, եւ ուշադրութեամբ դիտելով կընայի որ մանրավաճառը (պագգալ) մէջը լիտր մը կիր (քիրեճ) խառնէր է : Շուտ մը մեկէն օրագիրը դնել կուտայ քէ այն մանրավաճառն որ 10 լիտրի վրայ մեկ լիտր կիր խառնեց տուաւ ինծի՝ քէ որ խարդախած լիտրը չխրկէ, գիտցած ըլլայ որ անունովն ու տեղովը այս օրագրով պիտի հրատարակեմ :

Երկրորդ առաւօտ գործաւորը մեկ լիտրի տեղ 9 լիտր ծեծած շաքար կընդունի. վասն զի այլ եւ այլ մանրավաճառներ որ նոյն խարդախութիւնն ըրեր էին, վախերնէն որ յանցանքին դուրս չեցէ, մեկ մեկ լիտր շաքար դրկեր էին :

ՄԵՂՈՒԻ ԽԱՍՈՒՄԱԹԻՒՆ ԴԵՄ ԴԵԼ.

Մեղուի, իշամեղուի, բրետի, պիծակի խածուածքին դեմ ամենաղիւրին եւ շատ զօրաւոր դեղ է քափուրի (քեաֆիրի) ու սպիտակադեղի (լուսիւպեճ) բաղադրութիւնը, եւ որպէս զի քափուրը չցնդի, պէտք է որ այս բաղադրութիւնը գոց տփիկի մը մէջ պահուի :

Propriétaire-gérant : A. LACHAT.

Ի ՓԱՐԻՉ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ԱՐԱՄԵԱՆ.

Typographie arménienne d'ERNEST MEYER, 3, rue de l'Abbaye, à Paris.